čeština doma a ve světě

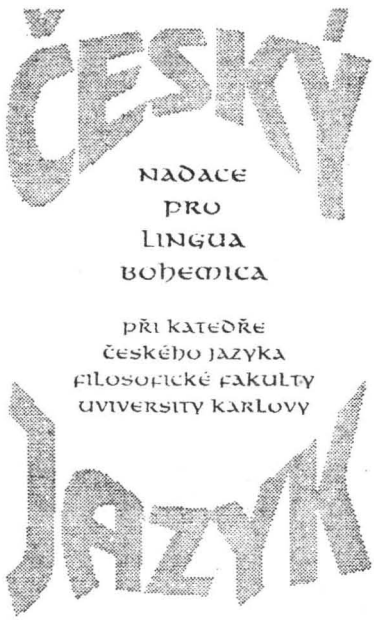

NADACE
PRO
LINGUA
BOHEMICA

PŘI KATEDŘE
ČESKÉHO JAZYKA
FILOSOFICKÉ FAKULTY
UNIVERSITY KARLOVY

Vydává čtyřikrát ročně
Filozofická fakulta UK v Praze, centrum pro DeskTop publishing
(grafické zpracování Drahomíra Marešová),
v nákladu 400 výtisků.

Redakční rada:
Jaroslav Bartošek, František Daneš, František Fröhlich, Milan Jelínek, Ivan Lutterer, Vladimír Smetáček, Alexandr Stich, Dušan Šlosar, Ivan Vyskočil

Redigují členové katedry českého jazyka FF UK:
Ivana Bozděchová, Ondřej Hausenblas, Jiří Homoláč, Ivana Christová (technická pracovnice), Karel Kučera, Alena Macurová, Jiří Rejzek, Zdena Smetanová, Josef Šimandl (výkonný redaktor a typograf), Oldřich Uličný (vedoucí redaktor)

Adresa redakce:
Katedra českého jazyka FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1;
tel. 248 111 26, linka 210

Text zpracován převážně v editoru WordPerfect.

Ilustrace: Jan Schicker (Q*ART)

ISSN 1210-9339

Cena jednoho výtisku: tuzemská 23 Kč; zahraniční 6,90 $ - 11,90 DEM

Objednávky z ČR i ze zahraničí vyřizuje
ediční oddělení FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
tel. 248 111 26, linka 298

Objednávku lze zaslat také faxem na zahraniční oddělení FF UK (248 121 66)
nebo pomocí E-mailu (ivana.bozdechova@ff.cuni.cz)

PRO LINGUA BOHEMICA

- o nadaci a jejích příznivcích -

V podmínkách "kapitalismu s lidskou tváří", v nichž je nám žít, se věda a kultura musí otáčet. A tak když se našlo dost romantiků ochotných vydávat popularizační bohemistický časopis, museli se začít starat. První číslo časopisu *Čeština doma a ve světě,* které vyšlo jako bulletin k olomoucké konferenci *Spisovná čeština a jazyková kultura '93,* uhradil grant ministerstva školství. Výrobu druhého čísla za rok 1993 už financovala pražská filozofická fakulta, která se šlechetně zavázala k pokračování v této aktivitě i pro léta další. Problémem zůstaly hlavně honoráře pro výtvarníka, resp. grafika (tady redakci vypomohla nadace Studna na FF UK, která nám věnovala 7.000 Kč), honoráře za otištěné příspěvky, bez nichž je, přiznejme si to, ohrožena budoucnost časopisu. Založili jsme tedy nadaci. Pokud se sejde dost ochotných přispěvatelů, bude nadace *Pro lingua bohemica* financovat nejen náš časopis, ale i aktivity jiné. Uveďme ze Statutu nadace, čl. II, odst. 2 a) - f): nadace bude

pomáhat finančně zabezpečovat vznik a vydávání popularizačních publikací, zvláště knižních a časopiseckých, a další aktivity vysvětlující a zprostředkující poznání českého národního jazyka ve všech jeho formách a projevech;

podporovat vznik korpusu dokladů týkajících se vyjadřování současné české populace v oficiálních i neoficiálních projevech psaných i mluvených;

napomáhat organizaci a realizaci univerzitních extenzí pro širokou veřejnost, týkajících se jazykové kultury a výchovy k ní;

podporovat vědeckou výchovu studentů a perspektivních aspirantů;

podporovat interdisciplinární spolupráci s odborníky z hraničních oblastí, zvláště s psychology, literárními vědci, sociology, pedagogy aj.;

podporovat shromažďování odborného potenciálu bohemistů domácích i zahraničních k uvedeným aktivitám.

Zatím nám do nadace finančně přispěli někteří členové redakční rady a redakce (F. Daneš, F. Fröhlich, V. Smetáček, O. Uličný, J. Šimandl), kteří se tak stali zakládajícími členy nadace. Z padesátky oslovených bank a hotelů se pozitivně zachovala jen Komerční banka: po příslušném šetření nám poskytla 50.000 Kč. Doufáme, že po schválení zákona

o neziskových organizacích počet našich mecenášů a výška našeho konta vzroste. Ale do té doby: přispějte nám, kdo můžete - a to i tím, že nám dáte tipy na sponzory. Nakladatelství, knihkupci, počítačové firmy, banky, redakce novin a další organizace i jednotlivci si mohou u nás otisknout své inzeráty a reklamy; v případě daru si navíc přečtou své jméno i s poděkováním.

Děkujeme tedy Komerční bance i redakční radě našeho časopisu za dary naší nadaci, Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ČR za přispění grantem a nadaci Studna za dar redakci ČDS. Děkujeme Filozofické fakultě UK v Praze za organizační podporu našeho časopisu. Těšíme se na porozumění nových příznivců a na další finanční příspěvky.

Vaše

NADACE PRO LINGUA BOHEMICA

při katedře českého jazyka Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1

IČO 49629361, č. účtu: Interbanka a.s. Praha 100.00.33.368

KOMERČNÍ BANKA a.s.

Náplň tohoto čísla odpovídá letnímu, oddechovému období. Můžete se tu pokochat mnoha podobami deformovaného slovního projevu (texty ponecháváme bez úprav podle citovaných pramenů). V návaznosti na témata předchozích dvou čísel lze nad nimi uvažovat např. o tom, zda nějakým tím ***-izmem*** *opravdu padá kultivovaný pravopis i slušné vyjadřování. Ukázky nastavují zrcadlo také komunikační výuce: třeba hned ta první.*

Nejprve dva dokumenty z časů, kdy se v Americe začalo objevovat české obyvatelstvo. *První dopis je od světoběžníka, který - jak sám píše - komunikuje nejméně čtyřmi jazyky. Z jeho češtiny (můžeme-li ji tak nazvat) je však vidět, že té tradiční školy neboli vzdělání pobral velmi málo.*

Z dopisu Františka Homolky, otištěného v časopise Čechoslav v roce 1830. Dopis pochází z roku 1816.

America Sanntomas Ten 30 Septebr. 816. Muj milej Tatičku a Milá Matičko a moje mily Bratři, a Moje Sestřičky. Já troufám Bohu všemohoucímu že já vás s tema pár řátkama neobveselím. Pomyslete si, kde sem já se teď vocejtil, já sem si něco już zkusil, chci vám taky psát, jak sem dycky doma povidal, že já vam dřiv psat nebudu. bis *(až)* 10 roku přlije *(přejde)* ale teď to pozoruje, že to trošku dlouho je; já sem już lidi poznal v Ruslantu tak v Polsku a v Prajsku a v holantu a ve francousky *(zemi)*. Nebylo na tom dost šel sem pryč a šel sem do Hamburku, Tam se mně taky zle vedlo, ale byl sem tam 2. roky. Ty časy, když ti Ruse před Hamburkem byli a ti Francouzi v městě, to sem někerou hodinu na vás pomyslil,

že když ty kule do města lítaly, a z města ven; to nešla jedna, ale na sta že sme mohli každej špendlík zdvihnout. Když to bylo všecko srounany to byla hrozna drahota. Pomyslil sem si Dež prič, kam pudeš fšudis južs byl. Šel sem sontak našpacir *(v neděli na procházku)*, to šel přede mnou jeden šifkapitan a jeden kaufman to rospravěj francousky, že von tu druhou neděli i šifuje do Americki země do santomasu *(do města sv. Tomáše)*, a má sebou jednoho Truhláře vzít, já to sliším, nebo já rospravim francouski a nemecki a Ruski, tak já jemu hned vodpovedel Moje mišlinki sou do americki zemi jit. Kdiž voni se mnou pozeklujou *(poplavou)* tak voni maji Vod toho černyhó pana *(ke kterému měl přijíti)* každej den 2 španihelicki Tolari jist a pit a jejich postel vod hamburku do santomasu přes tu vodu 2000Mil v našem šifu sme měli 12 kanonu nebo ten šif de tak čerstva jak ten vitr věje to sem Teprf Boha všemohoucího poznal, ten šif je ještě viš *(vyšší)* jak chotiborskej kostel nebo mi sme nekerou chvili sme bili 30 loket pod vodou to si pomislete, jak mně smutně bilo. Ti ribi bili hladovi, kdiž sem neco dolu hodil tak za tim plovali na tisice že voni mohli bejt přes vaš celej dvur tak dlouhi.

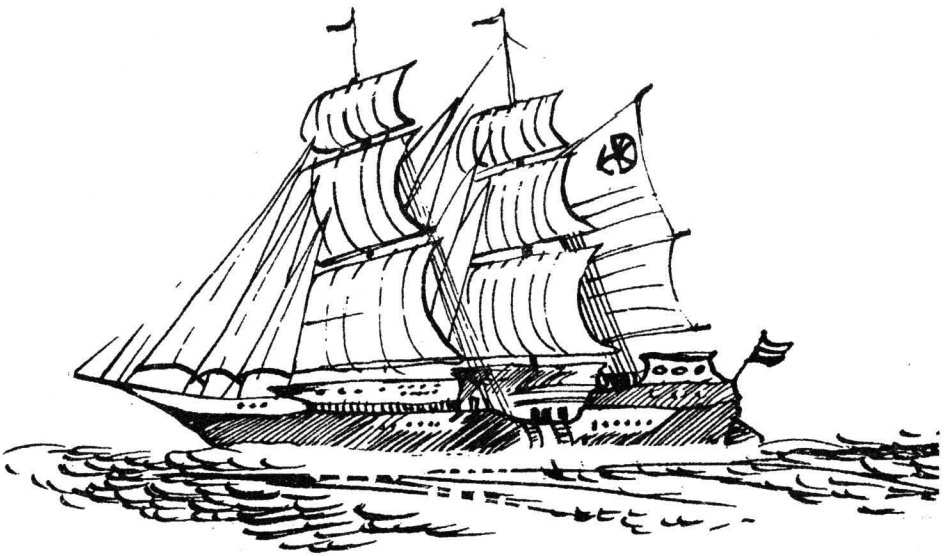

Det vam nemužu vopovevidit, 3 dili máme vody a jeden dil zeme; Ted sem americki zemy, ted nemužu Pro hroznou horkost delat a žadna zima nejni nebo tu porad tak horko nemely ja du v košili a ti černi dou nahi. penez je dost ale draho jak ti Žencki tak ti muski černi jako uhel. vod toho hrozniho horka dostanou ti lidi červi do noh a ja je již mam taki a to se mie nelibi a to hrozni horko to je porad horko und *(a)* nebo to rostou sami slatki veci cukr, Rozinki mandl citroni Bamvul Roste taki pepř a jeste víc ale ja neznam vsecko menovat.
Pište mne hned naspatek za to vas rodiče prosym ja na vas nezapomenu mi mili rodiče muj dobrej tatičku a matičko, dekuju vam za vaše vichovani 100, ze mne je již člověk Tati Mat Br Sestri Přátele a všecki znami-1000krat. Taticku a matičko ja zustavam vaš upřimni Sin Franc Homolka.
To psani pošlete do altenau tos lich baj hamburk *(to leží u Hamburku)* ale altenau je Deniš *(dánsky)* cekapitajn hamburg jist frajrajštat. kapitan šikt jie nach santomas *(Hamburg je svobodné říšské město, lodní ředitel pošle je do města sv. Tomáše)*

Dopis Jana Prombergera z roku 1869 rodině a přátelům.

Ctění přátelé!
Já jsem od pana Jana Bačka šestého listopadu psaní obdržel, v kterém psaní od Vás a od bratra Carla přiložené bylo. Milý pane strejčku, jak jsem psaní od pana Bačka otevřel a přiložené psaní Vaší rukou adresované uviděl, tak jsem s velikou radostí zvolal, zde psaní od pana strejčka z Polný. Milý pane strejčku, tu radost, kterou jste nám z Vašima párma řádkama způsobil, nemůžu Vám popsat, třebaže tak vzdálený od Vás jsem, přece snad jediný den nepřejde, abych na Vás nevzpomenul aneb s mou manželkou o Vás nemluvil, obzvlášť po ohni, který dne 4. srpna 1863 tak ukrutně řádil, že mně sestra o tom něco psala, ale z jejího psaní jsem se mnoho nedověděl a ji jsem žádal, abyste mně o tom něco psali, ale nevím, co zapřičinilo, že ona ani vy, pane strejčku, jste mně žádnou jinou zprávu nedopřáli a jsem se musel teprva od cizích lidu dovědět, jak řádil ten ukrutný oheň v Polné. Přijel sem jistý zámečník, který právě v ten čas v Polné pracovai, mně tu zprávu sdělil. Pane strejčku, Vy mně ve Vašem psaní píšete, abych Vám hned odepsal, čehož mně nemožno bylo, poněvadž jsem si palec u pravý ruky rozmačkal, s které jsem deset neděl vládnout nemohl,až posud v něm mnoho citu nemám. Stranova méno živobytí Vám psát můžu, že jsem spokojený. Od 15. září 1863 jsem začal s plechařstvím a obchod v železném zboží s jedním Němcem dohromady. V roku 1866 jsme se rozdělili a já jsem začal sám pro sebe, obchod mně jde procházející, koupil jsem si na předměstí dům s místem, při kterém jsem si krám a dílnu postavit nechal,

ovšem že jsem na to ještě něco dlužen, ale když bych zdráv byl a obchod mně tak šel, tak doufám, že si to za několik roků zaplatit moci budu. Že jsem ženatý, doufám, že taky Vám známo je, ženil jsem se 14. května 1864, manželku mám taky Češku, máme 3 děti, naše Wilima bude 28. května 4 roky, Robert byl 25. ledna 2 roky a Jan je právě dnes 7 neděl starý, chvála pánubohu mají zdravý oudy. Pan Baček mně taky psal, že jste, pane strejčku, tuze nemocen byl, že jste tyfus měl, má žena ho taky, budou dvě leta, měla, měla Roberta připrvu, který sebou zároveň nemocen byl, a starší hoch ho taky dostal, který od května až do vánoc nemocen byl, co mne mnoho peněz stálo, teď jsou všichni zdrávi. Pane strejčku, já Vás prosím, abyste tak laskav byl a mně zas brzo psal, jak se vám ve všem vede a co děláte, co dělá má sestra a Marie, tetička Berischka a její dítky, co dělá Romuald Promberger a ostatní bratři a sestry jeho, co paní teta Filipenská a její rodina dělá. Smutnou příhodu, která se s Carlem Novotným stala, jsem taky slyšel. Pane strejčku, taky mně pište, jak Polná postavena je a jaký obchody se tam dělají a jak se vám v prušský válce vedlo, v mnohých místách jsme v zdejších novinách čtli, jak tam Prusi řádili, vo Polné ale nikde žádná zmínka nebyla, tak jsem myslel, že snad tam nepřišli.
Srdečné pozdravení od nás všech na Vás, pane strejčku a pani tetičko, bratranci a sestřenice.

S Bohem.
Váš Jan Promberger.

To byly dvě ukázky z knihy **Tam za mořem je Amerika** (Dopisy a vzpomínky českých vystěhovalců do Ameriky v 19. století). Vydal, uspořádal a čtenáře slovem provází Oldřich Kašpar. *Vyšlo jako bezplatná prémie edice Slunovrat v nakladatelství Čs. spisovatel roku 1986.*

Zem, v níž česky mluvit smím

Mnozí čeští vystěhovalci z doby kolem přelomu století se po příchodu do nové vlasti opájeli americkými ideály národnostní i jazykové svobody. Tyto pocity našly výraz mimo jiné i v básních Jana Vránka, rodáka ze Lžína u Soběslavi, shrnutých do sbírky ***Na půdě americké****, která vyšla v Chicagu roku 1905. Našli bychom v ní například tyto verše:*

Mám rád tu zemi pokroku,
kde platí čin, jen čin,
kde nejsem za terč útoků
že českých niv jsem syn.

Mám rád tu zemi mohutnou,
v níž česky mluvit smím
a nikdo s tváří urputnou,
nelaje slovům mým.

Pro úplnost dodejme, že jen několik let poté, co tyto verše spatřily světlo světa, reagovaly některé státy Unie na vypuknutí 1. světové války mj. tím, že na svých územích vyhlásily zákony zakazující veřejné užívání "cizích jazyků" - tedy i češtiny. Tyto jazykové zákony platily většinou až do roku 1923, kdy je Nejvyšší soud Spojených států prohlásil za protiústavní.

Karel Kučera

Čechoameričtina

aneb Něco málo o českém jazyku tam za vodou

Nevím, jestli právě já jsem ta nejpovolanější osoba na úvahy o češtině, ale protože mne o to požádaly dvě pěkné ženy, nemohl jsem odmítnout. Neboť, jak říká poněkud upravené Písmo, "odmítneš-li krásnou ženu, a to je jedno, či je bližního tvého, tvoje, nebo úplně cizí, pudeš rovnou do pekla." Když mě dvě pěkné asistentky z filozofické fakulty University Karlovy požádaly o příspěvek, cinkalo mi to v uších podivně, protože sem kromě toho, z čeho se nedalo vykličkovat ve škole, češtinu nikdy nestudoval a protože žiju už nějaký rok v Americe. Nemluvě o čase stráveném v Německu. Pak se ale ukázalo, že mám psát o češtině v Americe, a asi to byla odměna za moji dobrovolnou snahu o šíření českého jazyka ve světě. Tak *here we go*.

Naočkujeme-li trochu vědy do této úvahy, či spíše reportáže, můžeme rozdělit češtinu za kopečky na češtinu mluvenou Čechy a jejich potomky zde žijícími, zpravidla obohacenou (zapšklejší jazykovědci by řekli *znetvořenou*) jinými slovy - anglickými, německými, grónskými atd., a na češtinu mluvenou lidmi, kteří k ní přišli omylem, nebo to byl výsledek rozvážné úvahy zaplacené dolary na nějaké škole.

ČESKO-ANGLICKÁ (PRAVOPISNÁ) POHÁDKA

Byl jednou jeden proro(c)k a ten po celý rok poslouchal rock: hard rock i soft rock. Jednoho dne ten proro(c)k pravil: "Vidím město veliké, jehož hvězdy slávy se budou dotýkat." I stalo se, jak

Přesuňme se tedy z Čech do jedné z erotických zón Ameriky, do New Yorku. Z vrozené náklonnosti k dobrodružství žije v New Yorku spousta Čechů. Mnozí z nich to dotáhli ve společnosti daleko. Někteří až na Queenský hřbitov - to není sarkasmus. Queenský hřbitov není tak špatné přestupní místo pro duše, uvážíme-li, že z něho vede cesta jen do nebe. Neb ve srovnání s New Yorkem, jeho metrem, Čtrnáctou avenue, večery v East Village, všechno ostatní je jistý stupeň nebe. Kvalita jazyka, jeho barvitost a vůně detailu je určována okolím, na to jsem nemusel studovat školu. Nechci vás zabít peprným slovem, ale jsme v New Yorku; pokud máte jemné oči a sluch, přečtěte si raději něco od vědců z Ústavu pro jazyk český. Bude to sice nuda, ale bezpečná. Haha... konečně se jim mohu pomstít. *(Pozn. red.: Autor se tedy mstí; mimo jiné, jak si čtenář jistě povšiml, střídavým psaním* sem - jsem *ap. - Co se týká té nudnosti "ústavníků": čtěme záhlaví těchto stran.)* Vždycky sem je nenáviděl, hlavně před diktáty a zkoušením z gramatiky. Dlužej mi omluvu za žaludeční vředy a bezesné noci. Trvalo mi to až do Německa a Ameriky, než sem pochopil, že na dobrého spisovatele nemusíte studovat gramatyku, ale raději trochu žít. Američani se moc nezajímají o velká písmena a různá *i, y*. Jinak by mi neotiskli povídky. Kdyby měli všemocný Ústav pro jazyk americký, umýval bych ještě teď nádobí.

Protože jsme v New Yorku, můžeme zapomenout na jazykozpytce a věnovat se konečně jazyku. Pokusím se to udělat tak, aby vám neutekly zážitky Čechoameričana a drobné příhody z jeho každodenního života. Nejzajímavější jazyková dobrodružství se v Americe odvíjejí mezi *construction workers*, stavebními dělníky, kde mám taky nejvíc kamarádů. Proto ještě jednou, pozor na oči, jedeme s kopce.

V Astorii, na 21. ulici, si to brzy ráno šlape Jirka do práce. Včera zavařil auto. Před pěti lety se přejmenoval na *George*, aby se vyhnul bacilům z amerického Jiří. Nepohvizduje si žádnou optimistickou melodii, jak by se na dělníka slušelo, ale mumlá si: *Fak it, už mám zase hedejk...* - Mumlá si to takhle z několika důvodů. Za prvé, v noci unikal kouř z komína skrz stěnu do ložnice, poněvadž každý *lendlord (landlord* = majitel domu, kterému George platí nekřesťanský nájem) je bestie, jež se snaží jen vybírat peníze a o nic se nestarat. Kouř z komína působí Jirkovi *bolení hlavy* = *headache*, kteréhož slova využije Jirka ve svém stesku, jelikož, za další, zní lépe a úsečněji než *bolest hlavy* nebo *bolí mne hlava*. Co znamená *fuck it* nebo *fuck*, zpravidla každý zná, patří do seznamu slov, bez kterých nemůžete mít konverzaci na úrovni, jako *cornuto* nebo *in flagranti*, ale v případě, že nějaká nevědomá, stydlivá duše by měla nerozumět, nechť přijme následující věty. *To fuck* znamená proces počínání dětí nebo zvířat, podle toho, kdo se toho procesu zúčastňuje. Nemohu říct, že z *to fuck, fucking* vždycky něco vzejde, jestliže ano, může překvapený Čechoameričan zvolat: *Fuck, Peggy už zase tvrdí, že to má se mnou. Bitch prolhaná... Bitch* znamená *fena, čubka,*

předpověděl. Zanedlouho vyrostlo město (neboli city). V něm se zrodily hvězdy (neboli stars). A s těmi hvězdami cloumaly vášně a city: ty neúspěšné byly bity a ty úspěšné měly velké byty a v nich hábity. A taky počítače s bity a byty. A jak to bylo dál? (otoč list)

kurva, nebo taky jen *lhářka*. Přesně přeložené *fuck* je dost vulgární, v Americe je to však slovo lehčího kalibru, odpustili by ho i ženě pana prezidenta. Zabarvení má různé, od údivu a překvapení až k naštvání. Musí být řečeno velmi krátce a pak pěkně řeže a střílí.

Přítel Oldřich vešel jednoho krásného jitra na staveniště, otevřel dveře a překvapeně zjistil, že se dívá do hlavně *ganu* (*gun* = *revolver, pistole*). Když se podíval za *gan*, uviděl *Juniony* (*Unions* = *příslušníci amerického odborového hnutí*). *Junionům* se nelíbilo, že Oldova *kompany* dostala ten *džáb* (*job* = *zakázka, práce, zaměstnání*). Když je Olda uviděl, blesklo mu hlavou: *co tady chtěj ty madrfakři?* ... Když říkáte *d* (*th*) ve slově *madrfakři*, musíte trochu vystrčit jazyk, aby *Junioni* věděli, co si o nich myslíte. *Madrfakr* (= *mother fucker*) je někdo, komu straší Freud v hlavě. *Mother* znamená *matka* a *fuck*, o tom už bylo napsáno dost. *Junioni* ovšem nepostřehli, že tu nepodstatnou část věty si pomyslel Olda česky.

... *Musel sem těm dykům dát pět tisíc baků a zaměstnat dva negry* - sděloval mi majitel kompany později do telefonu. *Dick* znamená *Richard*, ale mnohem častěji jednoduše *kokot*. Za slovo *negr* vás mohou v Americe zavřít. Jedině že byste měli dostatek *baků* (*buck* = *dolar*), abyste se z toho vysekali. Kdyby se tehdy náhodou ve chvilce nepozornosti *Junionů* dostal Olda do své kapsy, mohl by býval náš rozhovor později vypadat takto:... *Srali se mi do džábu, tak sem jim ganem ukázal dveře...* (*Pozn. red.: To* mohl by býval *je další akt pomsty - anebo pozapomínání kondicionálu?*)

Možná tohle je věta na pozastavení. Snad by se tady dala pochopit magie míchání dvou řečí dohromady. *Sráti se do něčeho*, co se kvality zvuku a rytmu týče, nemá v angličtině ekvivalent. *Džáb:* jen blázen by použil slovo *práce* nebo *zaměstnání* v této emocionální situaci. Srovnat *gan* s *pistolí* nebo *revolverem* snad ani není třeba, jediné, co mě napadá jako stejně malebné a možná krásnější, je *kvér*. *Dveře* by byly anglicky *dór* (= *door*), to je moc dlouhý na popsání takovéto situace. Když ukážete někomu *kvér*, zpravidla všechno běží ráz na ráz...
Některá anglická slova se vžila natolik, že jejich provozovatel a vlastník si zpravidla vůbec neuvědomuje, že jsou anglická, a bude je používat i v rozhovoru s českým přítelem uprostřed Staroměstského náměstí, aniž by mu přítel rozuměl. Před dvěma lety na prázdninách na chalupě v Hustopeči jsem takto řekl své mámě: *Dej mi ten gárbič, já to vynesu...* (*garbage* = *odpadky, smetí, špatný výrobek, špatný lidi, špatný*

cokoliv). Jsou to slova, který používá každý Čech v Americe, a to i v případě, že se snaží, například doma před svými dětmi, mluvit jen česky. Uvedl bych jich několik: *garbage = odpadky*, s mnoha významy, *sheetrock - šítrok*, Češi říkají *šitrák = prefabrikát, sádrová stěna*, nejpoužívanější stavební materiál v Americe, *van - vén = druh velkého auta*, do kterého se dost vejde, něco mezi náklaďákem a osobákem, bohužel neznám přesný technický termín; *party = mejdan, oslava, slavnost; roommate - růmejt = spolubydlící. ...Ten blázen po mně chtěl, abych mu vrátil deset šitráků. Musel jsem mu sozem rozřezat véna, aby příště nedělal blbosti.... Sozo* je druh pily, která řeže všechno. *(Pozn. red.: možná z anglického* saws [sóz] *"pily".)*

Tuhle větu jsem slyšel od jistého pana Romana, v New Yorku dobře známého. Pak jsem měl šanci neutrálně vyslechnout i druhou stranu konfliktu: *Člověče, jel sem vytáhnout z Romana nějaký věci, sem se potom posadil na sendvič v deli a nějakej idiot se mi zatím vloupal do auta sozem. To je gárbič v týhle čtvrti* (míněno lidi).... *Deli* je místo s kávou a *sendviči. (Sandwich* - všechno, co se vejde mezi dva chleby nebo do rozříznuté housky. Musím poznamenat, že v Americe se tam toho vejde tolik, že si to nedovedete představit.)

Tomu samému Romanovi už utekla třetí žena ...: *Že já mám smůlu na takovej gárbič,* - volal mi z New Yorku tu novinku, kterou každý očekával. Newyorčani vynechávají *r: gábič.*

Další spojení, která zaslechnete, máte-li na letenku do místa činu: *To je bulšit (bullshit = býčí hovno, nesmysl, lež, kec, kydy). Dostal jsem džáb (mám práci,* v positivním smyslu). *Dej mi číslo na tvýho růmejta, pozvu ho na párty. Napiš to dolů (write it down* připomíná poněmčelé *Vemte místo, pane vrchní rada - Nehmen Sie Platz). Vem si sprchu* (podobný omyl: *take a shower = vysprchuj se*)...

Běží mi hlavou spousta dalších vět, ale zdá se, že venku začíná zuřit ohlášený *hurikán* a mohl bych mít brzy problémy s *kompjútrem*. Tak tady jsou ty poslední věty: Roman má třináctiletou dceru Alenu. Vtrhla do kuchyně a nedbajíce mě *(pozn. red.: pan Holas je v přechodnících barokní, jak říkává prof. Stich),* spustila na tátu: *Dady, můžu jít na*

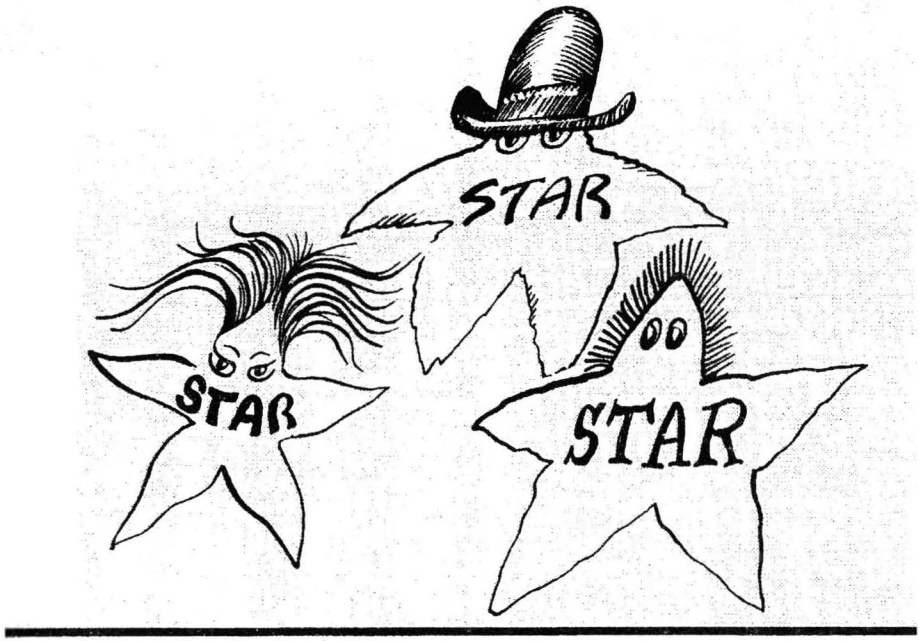

můvi se svým novým bojfrendem? (dad = táta, movie = kino, boyfriend = kluk, přítel). Když třískla dveřma a zmizela, Roman se na mě otočil: *Hele, víš, že vona už je sprostější než já, a to se snažím neříct doma ani šit....*

Have a nice day!
Evžen Holas

(Poslední pozn. red.: Je jisté, že počátkem všeho je tu jazykový kontakt; zároveň však malebnosi vzniklé makarónštiny vábí k užívání především osoby kreativní a expresivně laděné, jak nás o tom přesvědčuje ostatně už klasická postava tohoto žánru, Blběnka *J. Škvoreckého. Existují ovšem jistě i odbornější (a navzdory nechuti p. Holase k jazykovědcům i zajímavá) vysvětlení, jak k míšení jazyků v řeči jednotlivců i skupin dochází. Snad našim čtenářům budeme moci v budoucnu některé takové pohledy představit.*

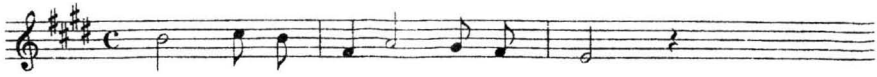

*Tklivá Škroupova melodie zkomponovaná k **Fidlovačce** J. K. Tyla se v našem povědomí snoubí především se známým Tylovým textem*

Kde domov můj.

*Méně známé je, že koncem minulého století - tedy dříve, než se tato píseň poprvé uplatnila jako naše hymna - byla českými vystěhovalci v USA přetvořena na **Píseň Čecha v Americe**. Její první čtyři strofy pod silným Tylovým vlivem celkem konvenčně opěvaly českou vlast jednak jako "věnec hor a lesů / plný krásy, plný plesů", jednak jako "zemi, kde se lila / krev pradědů ušlechtilá / za práva a svobody / pro veškeré národy". Závěrečné tři sloky však promlouvaly přímo o čechoamerických vystěhovalcích a k nim:*

Kde domov můj, kde vlast je má?
Daleko, ach, tam za mořem,
vody jehož trpké hořem,
odkud luna se vznáší,
pozdrav milých přináší:
tam, o tam je drahá vlast má,
[: ztrýzněný, ach, domov můj! :]

V Americe kde domov můj?
Tam, kde český zpěv zaznívá,
srdce v lásce k vlasti zhřívá,
škola a síň ve shodě
vedou nás ku svobodě;
tam, kde svornost s bratrskostí:
[: mezi Čechy domov můj! :]

V Americe kde domov můj?
Mezi Čechy upřímnými,
mezi spolky národními,
kde sladkou mateřštinou
všichni k sobě svorně lnou:
zde u bratří vlasti věrných
[: sladký, milý domov můj! :]

*Budiž řečeno, že tyto nasládlé verše lze sotva považovat za realistický obraz dobové krajanské pospolitosti v USA. Ve 30. letech, kdy **Píseň Čecha v Americe** tvořila nedílnou součást čítanek pro čechoamerické školáčky, napsal americký sociolog českého původu J. S. Roucek slova znějící o poznání hořčeji: "Češi (...) tráví většinu času v neustálých šarvátkách mezi sebou (...) a pomluvy všeho druhu neustále ovlivňují jejich společenské styky." Na jiném místě k tomu dodal: "Spolupráce jakéhokoli druhu je spíše výjimečná než obvyklá. To, co začne dělat katolík, nejen ignoruje, ale přímo zavrhuje protestant a volnomyšlenkář - a naopak. K tomu se přidávají společenské kliky pěstované právníky, lékaři a bankéři, kteří prosazují svou nadřazenost tím, že odmítají všechny bez univerzitního vzdělání." - Jak je zřejmé, při přesídlení do Nového světa přece jen nevzaly za své všechny podstatné rysy naší národní identity.*

Karel Kučera

Výuka češtiny ve Spojených státech

Ze slovanských jazyků se ve Spojených státech pochopitelně učilo vždy především ruštině, i když vzhledem k nedávným politickým událostem je i tento jazyk poslední dobou trochu na ústupu. Ruštinu nabízí značný počet větších vysokých škol, ale jiné slovanské jazyky se vyučují hlavně na velkých univerzitách s katedrami slavistiky a rovněž na školách v oblastech osídlených slovanskými menšinami; např. v Pittsburgu je silný program polštiny a téměř jediný v USA existující kurs slovenštiny, v Nebrasce donedávna nabízeli češtinu. Na katedrách slavistiky se studenti učí kromě ruštiny polštině, češtině, srbochorvatštině, bulharštině a ve značně menší míře také ukrajinštině, slovinštině a makedonštině. Poslední dobou je na vzestupu ukrajinština. Naši dorůstající slavisté studující "menší" slovanské jazyky tvoří celkem dvě skupiny. Jsou to buď lingvisté připravující se k porovnávacím (tedy konfrontačním) analýzám slovanských jazyků, nebo jsou to nastávající vědci v oboru ruské literatury, kteří se chtějí seznámit s další slovanskou řečí a literaturou pro případ, že by je měli možnost přednášet na školách, kde by vyučovali ruskou literaturu a ruštinu. Znalost "druhého" slovanského jazyka je nyní považována za velice žádoucí prvek v resumé, i když je v mnoha případech zřídka kdy využívána.

Dovolil bych si tvrdit, že ve srovnání s jinými slovanskými jazyky v Americe je český jazyk do určité míry na vzestupu. Česká republika a zejména Praha se staly již pojmy a žádoucími objekty nejen pro odborníky, ale i pro značnou část vzdělanější veřejnosti. Mladší lidé, kteří by se běžně nezabývali slovanskou jazykovědou nebo literaturou, jedou do Prahy vyučovat angličtinu, a než se vydají na cestu, rozhodnou se obeznámit aspoň se základy jazyka země, v níž budou muset strávit rok nebo dva. Podobných zájemců není sice mnoho, ale na Princetonu například se tato nová touha po Praze už patrně projevila při zápisu studentů na naše kursy češtiny. Na loňském kursu bylo šest studentů, kteří všichni postoupí do druhého ročníku, a k nim se připojí další dva nebo tři. Dříve jsme měli na češtině dva, tři nebo nanejvýše čtyři studenty. Je ovšem třeba vzít v úvahu, že Princeton je univerzita poměrně malá (5000 studentů). Na velkých státních univerzitách, jako na Středním Západě, bude na češtině sedm až dvanáct posluchačů, ale z celkového počtu 25 000 až 50 000 studentů.

Metody vyučování češtiny jsou u nás velmi různé. Kursy zaměřené na postgraduální studenty, tedy na budoucí slavisty, kladou hlavní důraz na pasivní znalosti, aby posluchači získali schopnost číst odborné české texty. Naučit se dobře mluvit je za našich okolností mnohem těžší, a to jednak kvůli omezenému počtu vyučovacích hodin, jednak pro nedostatek vyškolených Čechů, kteří by mohli vyučovat konverzaci. Našim studentům můžeme poskytnout na rozhovor maximálně jednu hodinu týdně (gramatice jsou věnovány tři hodiny). Proto jim radíme přihlásit se na Letní školu v Praze nebo do dalších programů na zdokonalení češtiny. Zatím se naši studenti ucházejí o účast v programech samostatně, ale bylo by velice dobré, kdyby se uzavřely

vzájemné smlouvy mezi americkou a českou stranou, podle nichž by se plány účasti mohly soustavně koordinovat. Takové dohody by mohly vzniknout mezi jednotlivými americkými univerzitami a českými jazykovými školami, nebo by mohla být utvořena větší organizace, která by vzala na sebe zodpovědnost za jeden celkový program.

Kursy češtiny ve Spojených státech existují většinou tam, kde působí bohemisté, kteří nejčastěji vyučují hlavně ruštinu a pouze nepravidelně češtinu. Tito bohemisté se cítí dost izolováni a vždy se těší, naskytne-li se jim možnost pustit se do nějaké bohemistické činnosti, nebo jet do České republiky na studijní pobyt. Důkladnější studium českého jazyka v Americe lze podstoupit na 25 - 35 vysokých školách nebo univerzitách, ale je třeba uznat, že skutečně kvalitních a náročných kursů bude rozhodně značně méně.

Úhrnem bych poznamenal, že výuka češtiny ve Spojených státech sice nemá velký rozsah ani obrovskou budoucnost, ale přece jen již získala určitou stabilitu a má svoje místo jak v naší slavistice, tak i v našem univerzitním životě.

Charles E. Townsend

Článek prof. Townsenda byl napsán před rokem.
Doplňujeme ho o čerstvé zprávy.

Čeština ve světě popelkou - byla, jest a bude...?

Podle nejnovějšího přehledu "Peterson's Guide to Graduate and Professional Programs" (vydání z roku 1994) nabízí v současné době český program asi 6,6 % hlavních amerických univerzit. Zdá se to možná málo, ale je to celkem 20 univerzit ze 300, a bývalo jich ještě více.

Uvedený počet není zanedbatelný, uvědomíme-li si např. geografickou nepatrnost naší země - jistě nezabíráme 6,6 % souší... Mezi nejznámější patří např. univerzity Brown, Columbia, Chicago, Harvard, Michigan, New York, Princeton, Stanford, Yale. Pravda, lze čekat restrikce, neboť i přes zájem, který zatím ještě neopadává, čeština na mnoha místech v USA doplácí na nepřízeň současné ekonomiky.

Zařazení kursů češtiny do učebních plánů má v poválečném období dva hlavní důvody: 1. poměrně značný počet Američanů, kteří se hlásí k českému původu (v přepočtu na jednoho obyvatele jich nejvíce žije ve státě Nebraska), 2. jistá strategická výhoda "vzdělávat si" doma dostatek vlastních lidí mluvících "východními" jazyky a rozumějících jejich kultuře. Proti dobrému a často upřímnému úmyslu studovat naši mateřštinu stojí - a realisticky řečeno bude stát - nejen obtížná flektivní gramatika, ale především krácení státních rozpočtů na vzdělání. Nezachrání-li situaci v jednotlivých státech federální pokladna či dílčí granty, pravděpodobně se výše zmíněný počet univerzit bude v budoucnu zmenšovat a čeština bude ohrožena i na katedrách slovanských či moderních jazyků těch univerzit, kde se doposud učí.

Ivana Bozděchová

... a pro změnu: Američan v Čechách

Učí se česky na jednom z mnoha kursů. Pozoruhodný není ani tak bizarní jazyk: bude-li David pilný, jistě si ho zlepší aspoň o to, co lze "koupit v apatyce". Neméně bizarní jsou totiž obsahy vědomí, které se jazykem vyjadřují. K zadání *Napište svůj životopis* - mimochodem, psát své *curriculum vitae (kharikjulem vajtý)* je ve Spojených státech činnost běžná bezmála tak, jako byla u nás v letech socialistického kádrování - uvedl náš kursista toto:

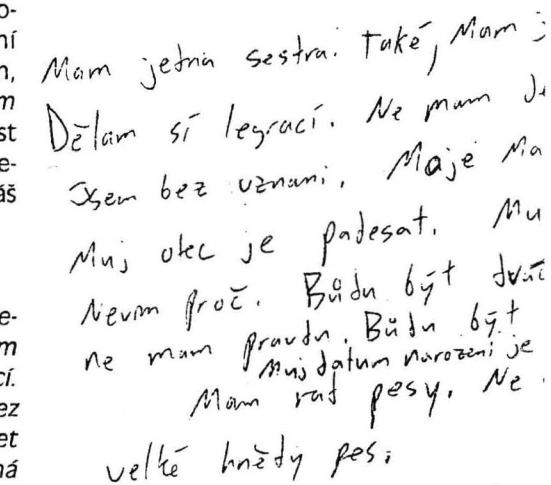
Mam jedna sestra. Také, Mam
Dělam si legrací. Ne mam
Jsem bez uznani. Maje Ma
Muj otec je padesat. Mu
Nevim proč. Budu být dv
ne mam pravdu. Budu být
Muj datum narozeni je
Mam rad pesy. Ne
velké hnědy pes.

Jemenuji se David Korn. Jsem ze Spojenych Statů Mam jedna sestra. Také, Mam jeden syn a jedna dceru. Dělam si legrací. Ne mam děti. Je mi dvacet let. Jsem bez uznani. Moje Matka je padesat pět let a Muj otec je padesat. Muj otec ne má vlasy. Nevim proč. Budu být dvacet jeden v Červenec. Prominte, ne mam pravdu. Budu být dvácet jeden v Červen.

(pokračuje)

Muj datum narozeni je Červen dvacet prvni, dvanact sedumdesat tři.

Mam rad pesy. Ne mam pes. Chtěl bych jeden velké hnědy pes.

Muj dědeček je ze Slovakia. Mluvi česky, Maďarsky a polsky. Ne mluvim maďarsky nebo polsky. Mluvim trochu česky. Mluvim jen trochu česky, proteže český je težšy neš anglicky. Muj místo narození je St. Burnibus nemocnice v Livingston, New Jersey uprosřed Canada a Florida.

Proteže je mi dvacet let, nevím moje plany. Muj otec je Obchodník. Snad Chtěl bych být obchodník také. Půdu jist dobrý jidlo. Ne vice Sukr. Sukr je spatně. Půdu jist také přirodní Sukr. Koupim jeden velké hnědy pes. Budu natírat muj pes modre.

-zek, man-

Bestseller: proč?

Olomoucké nakladatelství FIN zásobuje i pouliční stánky publikacemi z našeho oboru, a je to tedy nakladatelství zasloužilé: za "Bauerova" Pravidla, za kapesní slovníčky a špalíčky s vejcucy z jednotlivých školních předmětů bezpochyby něco zasluhuje. Přejme mu tedy příjmy z knihy amerických manželů Harveye a Marilyn Diamondových FIT PRO ŽIVOT (1993), která se už déle než rok objevuje ve stále nových dotiscích a podobně jako Dumasovi Mušketýři nachází pokračování v knížkách *Fit pro život II. Část první: Žít zdravě* (autoři tíž); *Zdraví a salát, Čerstvé ovoce a zeleninové šťávy* (Dr. Norman W. Walker) - ty pak lákají kupující tím, že už na obálce se odvolávají na titul FIT PRO ŽIVOT. (S výjimkou *Fit pro život II. Část druhá: Utajené pravdy. Zdraví našich dětí. Kuchařka).*

Příčiny, proč je americký bestseller tak úspěšný i u nás, můžeme najít už v tématu knihy: po radách, jak o sebe pečovat, hladovějí nejen vyznavači New Age, ale i mnoho dalších obyvatel české země, která si ve vrcholícím zhnusení tzv. reálným socialismem nechala navyprávět, jak je na tom špatně se zdravím a s potravinovým řetězcem, a teprve časem se dozvídá, že holandský kapitalista přehnojil půdu a zkazil spodní vody přinejmenším stejně jako český bolševický jezedák. Ostatně i FIT PRO ŽIVOT uvádí na s. 124 podle Los Angeles Times, že *americký dělník stojí na světové špičce v degenerativních chorobách.* S úžasem také pozorujeme, že teprve při zpracování mléka po západním vzoru dostáváme mrtvou tekutinu papírovité chuti, která nekysne, ale hořkne. Těm, kdo na mléko - ať staré nebo nové - nadávají, jistě kápne do noty filipika proti mléku, v níž se dočítáme:

Všechny mléčné výrobky, s výjimkou másla, jsou silně kyselinotvorné (132).

Existují zdrcující důkazy o tom, že ***mléko a mléčné výrobky sehrávají dominantní úlohu při otylosti.*** (129)

Kdyby vaše tělo umělo mluvit, jistě by se vás po vypití sklenice mléka zeptalo: "Copak mám společného s krávou?" (126)

Je tu tedy příznivá komunikační situace: to, co kniha přináší, je právě tím, co kupci chtějí číst. Ale různých návodů k výživě bylo už bezpočet. Příčiny komerční úspěšnosti knihy FIT PRO ŽIVOT budou tedy ještě jiné. Můžeme je vidět i v převratnosti názorů. Jedním z ústředních bodů diamondovské koncepce výživy je kombinatorika potravin, která nám např. zapovídá konzumovat maso s uhlovodanovou přílohou: tedy, přátelé, nikoli s chlebem, pečivem, bramborem, knedlíkem, rýží, těstovinami - povolen je, když už to maso musíme mít, pouze zeleninový salát. To je v porovnání s praxí našeho pohostinství od závodního přes domácí až po exkluzivní novota tak zásadní, že už jen proto může platit za spásnou. Kromě toho je podložena argumentací, v níž se z vět stručných až holých (a tedy jistě vyjadřujících pravdu pravdoucí) dovídáme, co se děje v našich břichách:

Vezměme si velice známou kombinaci, kterou tvoří maso a brambory. (...) Jíte řízek. Jakmile přijde do žaludku, je zapotřebí určité žaludeční šťávy, aby mohla být tato koncentrovaná, bílkovinná strava natrávena. Je zapotřebí kyselého roztoku. Současně s řízkem jste ale snědli i opečené brambory. (...) Na rozdíl od řízku je pro trávení škrobu potřebný alkalický roztok. Z chemie víme, co se stane, přijdou-li do kontaktu kyselé a zásadité roztoky. Vzájemně se zneutralizují. (...) Co se bude dít s tímto jídlem dále? Náš organismus je neuvěřitelně moudrý. (...) Ihned dává k dispozici více žaludečních šťáv. Vše potřebuje čas. Ke všemu je zapotřebí množství energie. Žaludeční šťávy budou znovu vyloučeny a zneutralizovány. (...) přichází pálení žáhy. Konečně je tato nesprávně natrávená potrava dopravována ze žaludku do trávicích orgánů. (...) Bílkovina se z největší části dlouhým pobytem v žaludku hnilobně rozložila. Velká část uhlovodanů začala kvasit. (...) Nakonec v našem žaludku zůstává zkažená, hnijící a páchnoucí hmota. (...) Devět metrů střeva je nuceno se zabývat hnijící potravou. (...) Aby prošla celým zažívacím traktem, je zapotřebí přibližně dvacet čtyři hodin!

Mnozí lékaři-tradicionalisté vrtí hlavou. Ale jak je to vrtění hlavou - nebo třeba i sebeexaktnější vědecká argumentace - slabý odvárek proti Harveyovu obrazu abdominálního dění (a to jsem ho ještě značně zkrátil)! Kromě toho: věří-li někdo, že nám lékaři-tradicionalisté po celé generace škodili, čte jistě s nadšením toto alternativní poselství, které bezpečně nepochází ani od jakéhosi MUDr. Přejídala z Kralup, ani od Rajko Dolečka, který už dávno přestal být hitem sezóny.

Takže jsme našli druhou komunikačně příznivou okolnost: osobu autora. Její tržní hodnotu umocňuje autentická, osobní zkušenost autora, která se ve formě autobiografie (s. 20-21, 25-29 et passim) mocně podílí na přesvědčovací strategii. Už v americkém vydání

váhu autora posílila úvodní *laudatio*, kterou napsal (abyste věděli, *pleno titulo)*

Dr. Edward A. Taub

prezident Nadace uvědomělého zdraví
(Foundation for Health Awarness)
Assistent-Professor University v Kalifornii
zakladatel Irvine komplexní medicíny

(*Awarness* je patrně inovace za *Awareness*, *Assistent* za *Assistant*: snad inovace americká, snad olomoucká.) Nerozumíte poslednímu řádku? Já taky ne, ale je tam *komplexní medicína*. Jak slibné: ne že vám vyléčí jen tak játra, ani kousíček ve vás nezůstane nezdravý! Titulatura má ostatně především ohromit nezasvěceného. Přeloženo do naší terminologie, nejde o profesora, ale o odborného asistenta jedné z mnoha amerických univerzit, ani ne té nejprestižnější - takže představme si, jakou prestiž by měl podobně pochvalný úvod od odborného asistenta řekněme z brněnské medicíny.

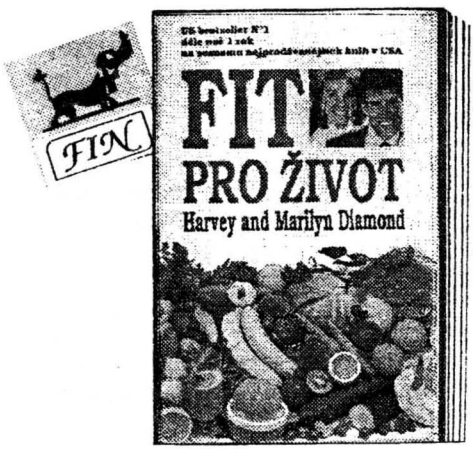

Copyright na cover, totiž autorská práva k obálce, nám FIN zamlčel, takže nevíme, komu připsat další pokus stupňovat přesvědčivost obou autorských subjektů - a sice barevné foto hlav obou manželů, kteří mají asertivně, reklamně, businessmansky (a zejména americky) zářící oči a úsměv obnažující bílé řezáky, špičáky i zuby třenovní (myslím, že paní Marilyn je vidět i jedna z horních stoliček); totéž, co známe z reklam na všechno od žvýkačky po radiotelefon. I řekl by si soudný člověk: má to cenu? Ale podnikavý nakladatel pragmaticky odpovídá: *Má*. Soudný člověk není ten, na koho bestsellery útočí. (Soudný člověk si možná nad těmito řádky říká, že si snad spletl časopis buď on, nebo já. Ne že bych se nechtěl zabývat samotným textem, ale nezbylo mi než vyložit, že k našemu bestselleru patří jako integrální doplněk textu i ty stoličky. Ostatně na text v užším smyslu dojde velmi brzy.) o případné autenticitě titulní stránky bychom vůbec rádi měli jisto: totiž abychom věděli, zda je provenience americké či olomoucké idea prezentovat jména autorů po americku *(Harvey and Marilyn Diamond)* a zejména opatřit knihu nadtitulem

US bestseller N° 1
déle než 1 rok
na seznamu nejprodávanějších knih v USA

Ti, kdo knihu obrátí, najdou na zadní straně bílým tiskem na červenofialové ploše:

Program, který boří všechny mýty. Přichází jako zjevení. FIT PRO ŽIVOT je mezinárodním bestsellerem. Objasňuje, jak můžete změnit nejen postavu, ale svůj životní styl.

Tedy žádná autorská skromnost: nutno volat do světa JSEM SKVĚLÝ - KUP SI MĚ.

Olbracht má v povídce Událost v mikve (Golet v údolí) pěknou úvahu o tom, že Bůh dobře věděl, jak má formulovat příkazy stran rituální lázně: stručně shrnuto, je třeba neokecávat, být konkrétní a občas dodat *Já jsem Hospodin, tvůj Bůh.* Zdá se, že americká přesvědčivost je podložena mimo jiné i znalostí postupů užitých ve třetí a čtvrté knize Mojžíšově. Přehledné poučení se kombinuje s přesvědčováním i tehdy, když v textu knihy nepřináší nic nového. Tohle je např. kompletní kapitola z 2. dílu:

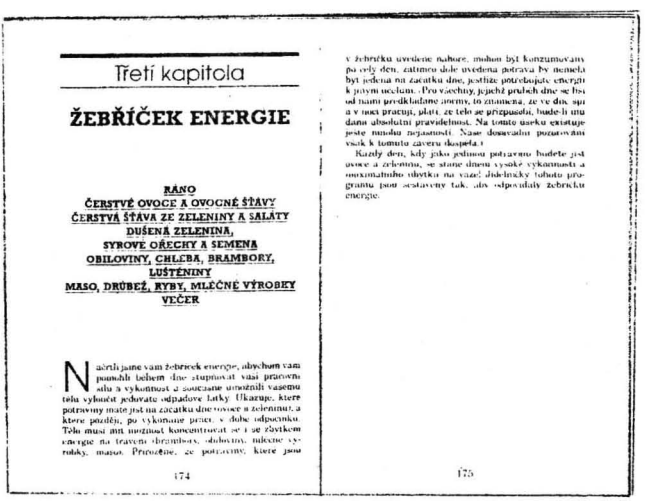

Třetí kapitola

ŽEBŘÍČEK ENERGIE

RÁNO
ČERSTVÉ OVOCE A OVOCNÉ ŠŤÁVY
ČERSTVÁ ŠŤÁVA ZE ZELENINY A SALÁTY
DUŠENÁ ZELENINA,
SYROVÉ OŘECHY A SEMENA
OBILOVINY, CHLEBA, BRAMBORY,
LUŠTĚNINY
MASO, DRŮBEŽ, RYBY, MLÉČNÉ VÝROBKY
VEČER

Nabízím jsme vám žebříček energie, abychom vám pomohli během dne stupňovat vaši pracovní sílu a výkonnost a současně umožnili vašemu tělu vyloučit jedovaté odpadové látky. Ukazuje, které potraviny máte jíst na začátku dne: ovoce a zeleninu, a které později, po vykonané práci, v době odpočinku. Tělo musí mít možnost koncentrovat se i se zbytkem energie na trávení obrambory, obiloviny, mléčné výrobky, maso. Přirozeně, že potraviny, které jsou

174

v žebříčku uvedené nahoře, mohou být konzumovány po celý den, zatímco dole uvedená potrava by neměla být jedena na začátku dne, jestliže potřebujete energii k jistým účelům. Pro všechny, jejichž pruhch dne se liší od námi předkládané normy, to znamená, že ve dnu spí a v noci pracují, platí, že tělo se přizpůsobí, bude-li mu dána absolutní pravidelnost. Na tomto úseku existuje ještě mnohu nejasností. Naše dosavadní pozorování však k tomuto závěru dospěla.

Každý den, kdy jako jedinou potravinu budete jíst ovoce a zeleninu, se stane dnem vysoké výkonnosti a maximálního úbytku na vaší hmotnosti. Jídelníčky tohoto programu jsou sestaveny tak, aby odpovídaly žebříčku energie.

175

Avšak dnešní kniha má možnosti, o jaké se tóře nesnilo. Například se při zdůrazňování základních pravd, zvlášť těch mnohokrát slyšených a oslyšených, může vyřádit i typograf:

A v typografické výstavbě knihy, aby nepřišla zase tak draho, lze takovou stránku aplikovat i několikrát (s. 94, 198 a ještě 280). Ostatně opakování je matkou moudrosti: neškodí tutéž tezi (např. nutnost očišťovat organismus pitím ovocných šťáv) nejprve vytyčit, pak vyložit a ještě se k ní bezpočtukrát vracet. (Středo)evropský čtenář to ovšem vnímá trochu jinak než americký; vím o středoškolákovi, který s nadšením zakoupil první knihu, potom pln očekávání přikoupil díl II/1, ale díl II/2 už si nekoupí, protože mu přešla chuť znovu číst stokrát zdůrazněné.

Typografie vstupuje i do služeb verifikační strategie. Nestačí totiž citovat odborné kapacity; je také nezbytné jejich přítomnost do čtenářových očí vtloukat tučným písmem, kurzívou a tučnou kurzívou, a to při každém výskytu, a pokud přepínání typů není právě důsledné, neškodí - aspoň je stránka pestřejší:

> Tuto skutečnost potvrdily i další výzkumy, prováděné především ***Dr. Herbertem*** a ***Dr. Sheltonem.*** Celých 53 let měl (1928-1981) ***Dr. M. Shelton*** *Školu o zdraví* v San Antoni v Texasu, kde své rozsáhlé práce prováděl.
> Již v roce 1924 byly výsledky výzkumů ***Dr. Sheltona potvrzeny Dr. Philipem Normanem.*** v Journal of the American Medical Association ***Dr. Norman*** zdůraznil, že výsledky, ke kterým dospěl ***Dr. Shelton*** jasně ukazují...

(*San Antoni* bude *San Antonio.* Možná. Asi jsem zvrhlý, že mi na tom záleží...) - Bez zvýraznění se neobejde ani mýtizující zástupné jméno Harveyova guru:

> *V několika hodinách mi* ***Mr. Jensen*** *(pseudonym na jeho prosbu) přiléhavým, přesvědčivým a dobře srozumitelným způsobem vysvětlil, proč jsem byl tlustý, proč jsem měl takové těžkosti se zhubnutím a proč jsem svou váhu nemohl udržet.* (27)

Méně pozorné čtenáře může neustálé zvýrazňování ovlivnit natolik, že přestanou vnímat rozpory. Týž lékař pak může být uváděn promiskue jako *Dr. Williami* (?) *Ellis* a *Dr. Elias;* k výsledkům jeho výzkumů nemusí být odkaz na jeho vlastní práci, ale na titul *Samuel Biser: The Truth About Milk. Zhe* (v závěrečné bibliografii správně *The) Healthview Newsletter* atd. (s. 128-9). Zvýrazněný titul může pocházet i ze šestákové literatury: "Ve své knize *Pozitivní silák* ***Joy Gross*** uvádí, že život bazíruje na nezměnitelných zákonech přírody." Úžasná pravda úžasně vyjádřená i přeložená, že? A není jediná:

> Příliš mnoho bílkovin je pro organismus stejně nebezpečné, jako když je organismus postrádá.
> ***Mike Benton*** z *Americké akademie pro zdravotnictví* to vyjádřil takto: "Pravděpodobně nebylo ještě nikdy tak mnoho zmatených lidí na úseku, o kterém tak málo věděli."

Text však obsahuje i pojistku proti kritičtějším čtenářům, kteří by snad ten nápor přesvědčování snášeli hůře:

> *Nemám v úmyslu vás přesvědčovat. Pro mne je důležité, že* ***já vím,*** *že je to správné. Nechci vás hned převychovávat.*

Kterak postmoderní - vydechnou někteří s obdivem. Jak průhledné - povzdechnu já a vzpomenu si na Papiniho: *Největší lstí ďábla je, když sám o sobě prohlašuje, že není.* Tvrzení, že neříkám, co říkám, má ostatně v diamondovské strategii ústřední místo: kdyby na čtenáře od začátku vybalili, že mají jíst jako vegetariáni, sotva by byla kniha zabrala; jenže oni nás při každé příležitosti přesvědčují: tohle NENÍ ŽÁDNÁ dieta, to je způsob života. Však oni dobře vědí, kolik diet už tu bylo, a neméně dobře vědí o obecné potřebě

žít jinak, lépe, zdravě. Aby nás přesvědčili o své metodě, raději zapřou - nebo řekněme oslabí - její pravý charakter.

Bestseller se má číst jedním dechem; proto je dobré rozostřit hranice kapitol. Hned první kapitolu navazuje Harvey na úvod takto:

Po absolvování první, druhé a třetí odtučňovací kúry, které zanechaly pouze frustraci a zklamání, jsem poznal, že...

(otoč list)

První kapitola

ODTUČŇOVACÍ KÚRY

NEPOMOHOU!

Trik s nedokončenou větou pak opakuje až do konce svého 1. dílu: desetkrát, tedy do omrzení - či lépe do úplného "zpowerplayování" čtenáře. Jen mezi druhou a třetí kapitolou je text relativně ukončen a mezi třetí a čtvrtou se textová spojitost buduje pro změnu na principu otázka - odpověď. Marilyn je na nás ve 2. dílu hodnější (anebo je jen po žensku méně důsledná?): pouze napoprvé použije tři tečky, ale tak jako tak za větou ukončenou. Pak už kapitoly nejen řádně začínají, ale i řádně končí.

Náš bestseller pamatuje i na čtenáře, kteří jen listují. Jak už víme, odevšad útočí jména autorit. Kromě toho se uplatňují zvlášť masivně teze v rámečcích, teze tučně tištěné, teze v bodových přehledech i teze opakované. Ani po pouhém zalistování nesmíme být na pochybách. (Otázka je, zda *nesmět být na pochybách* je po letech totality stav, po němž všichni dychtíme. Podle čtenářského zájmu lze však soudit, že mnoho lidí si tento stav rádo dál pěstuje jako hobby.)

Oslnivost amerického bestselleru je snad příčinou toho, že překladatelce MUDr. Boženě Žižkové prošlo v nakladatelství - a prochází nejspíš i u čtenářů - zarážející množství jazykových prohřešků. Závěrečné *Slovo překladatele* (ne *překladatelky*, což je lahůdka pro feministky: stydí se paní doktorka za své ženství, chce se povýšit do neutrálního mužství, nebo se odmítá přechylovat?) nás přesvědčuje, že jazyk není její doménou. Je to vidět na všem, od interpunkce a tvoření slov...

Tato kniha je prvním souhrnným pojednáním, které srozumitelně ukazuje na naše chyby ve stravování za posledních x-generací a současně dává návod, jak se těchto chyb vyvarovat, aby to nejcennější co vlastníme, naše zdraví, zůstalo zachováno.

...až ke kompozici:

Milé čtenářky a čtenáři, udělejme něco sami pro své zdraví a jak už jsem řekla na začátku, ideální váha nám bude odměnou za naše snažení.

Přitom je celé *Slovo překladatele* na jediné stránce, takže oslovení i vše předřečené má čtenář v dohledu... - Zápas takového jazykového "talentu" s angličtinou má jasného favorita: a angličtina opravdu zůstala mnohdy nepřemožena i nepřeložena, ba dokonce někdy neočištěna od němčiny, která poznamenala ne-li už originál, tedy dozajista překlad *(u mnohých z nich byla tato choroba prokázána glukóza-toleranz testem, vypresované oleje).*

Na úrovni lexikální je humpoláckým amerikanismem např. *vzdát se* ***Big Mac's a Colas*** (na jiném místě pro změnu *cola nápoje*). Dr. Žižková patrně žije zdravě už tak dlouhá léta, že ani netuší, jak u nás zdomácněly a že jim říkáme *hamburgery a koly*. Po zralé úvaze zavrhneme myšlenku, že rozdíl mezi *kari* a *curry* by mohl být takový jako mezi *sherry* a *cherry*, stejně jako vykoumáme, že záhadní *Abkhasiané* budou asi anglickou transkripcí poznamenaní obyvatelé Abcházie, totiž *Abcházci*; také *artičoky* jsou nejspíš identické s *artyčoky*. Běžnému čtenáři bude hůř zejména tam, kde autorčina fatální impotence vyjadřovat se česky zasahuje i do oblasti medicínské, kde by měla být doma. Kde jde jen o pravopis *(antropophagie, aminokyseliny essentiální)* nebo o tvoření slov *(vitamínovominerální tabletky)*, vyvolá to úsměv; ale někdy je těžké domýšlet si *(vysoce kvalifikované aminokyseliny)*. Čteme o *bypass-operacích* nebo že cosi *zabraňuje sekreci faktoru intrinsic* (záhadný faktor vnitřní sekrece mívá takové nicneříkající pojmenování leda v medicínském žargonu; ale trocha černokněžnictví nezaškodí, že?). Těžké chvíle má čtenář s přídavným jménem *kaustický*, které se u Diamondů užívá navzdory lékařským i anglickým slovníkům ve dvou významech: v tradičním *ostrý, leptavý*, v novějším *zpracovaný žárem*, tj. *pečený, smažený, grilovaný ap.* (tento význam se možná vytvořil pod vlivem grécismu *holocaust* - *zápalná oběť, celopal)*. Překladatelka si je obou významů vědoma, ale kdovíproč k nim podává vysvětlení právě opačná, než žádá kontext:

Počet buněk, který musí být denně bezpodmínečně vyměněn, závisí na tom, kolik vařené nebo kaustické (ostré, leptající) potravy bylo snězeno.

Nyní se pravděpodobně zeptáte, zda by byla lepší káva bez kofeinu. Nechte mě tuto otázku odpovědět také otázkou. Zlomili byste si raději ruku nebo nohu? Proces odstranění kofeinu vyžaduje použití silného kaustického (horkem působícího) roztoku, který vnikne do kávového zrnka a vámi musí být stráven.

Čtenář se také doví, že máme v těle *aminokyselinový pool* - patrně tedy nějaký bazének (srov. *swimming-pool)*, kde chováme aminokyseliny. V následujícím textu autorka učiní půlkrok zpět k *zásobě aminokyselin*, ale adekvátní *zásobárny aminokyselin* se nedobere a vrátí se k anglicismu: *Tento pool funguje jako dvacet čtyři hodin otevřená baneka* (sic). K tomu připočtěme autorovo strategické opakování pravd, v rámci kterého jsme po

celostránkovém výkladu o fungování *poolu* ujištěni: ***Aminokyselinový pool existuje.*** To už má nebohý čtenář dojem, že text ho tím *poolem* mlátí po hlavě.

Že však i kuře někdy vyhrabe zrno, o tom svědčí varování, *že se vám bude kůže více šupit.* Etymologové nás sice učí, že zatímco *hoblina, pilina* mají předlohy v *hoblovat, pilovat,* slovo *šupina* jsme si vytvořili podle německého *Schuppe.* Což tedy *šupinu* plně nostrifikovat tím, že uznáme za spisovné sloveso *šupit se,* které je jako profesionalismus dermatologů běžné mezi lékaři i v komunikaci s pacienty?

Bylo by možno snést bohaté doklady toho, že jevy aktuálního členění výpovědí (neřku-li obměny stylizace, aby se nehromadila stejná zakončení, dokonce i nesprávná) jsou překladatelce cizí, takže se nechá vláčet předlohou, resp. předlohami. Tyto vyjadřovací potíže se většinou snoubí s dalšími nedostatky, takže pokud by se překladatelka chtěla kát, mohla by se věnovat profesionální fabrikaci jazykových zmetků pro češtinářská cvičení; školy jí jistě budou vděčny. (Pro čtenáře méně zainteresované tiskneme následující příklady petitem, aby je mohli bezbolestně přeskočit.)

- *Příčiny vidím ve dvou momentech. Prvním je skutečnost, že sdělovací prostředky dosud projevovaly jen malý zájem o uvedenou oblast, druhým je fakt, že doposud nebyly zásady tohoto učení shrnuty do uceleného, všeobecně pochopitelného programu.*
- *Kravské mléko bylo k jednomu jedinému a jen k tomu účelu stvořeno, a to ke krmení potomků svého vlastního druhu* (chytrá horákyně by poznamenala: Může-li mít mléko mláďata...)
- *Lidé nás ale učí, že po skončení kojení matkou, máme být zásobováni krávou.* (Pročež čtěme dál.)
- *Nebylo heslem nemocem se vyvarovat, ale léčit je.*
- *v průběhu let pak nechtěly nic jiného dopoledne jíst než ovoce. (...) Přičítám to skutečnosti, že jejich vylučovací fáze mohla pravidelně, nerušeně a bez překážek proběhnout.*
- *Této zklamáníhodné proceduře* (tj. odtučňovací kúře) *se mnozí dobrovolně podrobují pravidelně.* (Což takhle z vlastní vůle?)
- *Každé zmrazené ovoce může být použito!* (O tom jsme nikdy nepochybovali; jenže v receptu jde o to, že *Může být použito každé zmrazené ovoce,* a už jen zcela tiše podotýkám, že před neosobní vazbou bych dal přednost všeobecnému podmětu *Můžeme použít...*)
- *Vaše tělo když je složeno ze 70 % z vody, kde jinde by ji mělo vzít, kdybyste mu ji pravidelně nedodávali?*

Tajemstvím zůstal překladatelce také přívlastek volný a těsný. A tak tvrdí-li, že je něco *ve prospěch nové zdravé výživy,* jde proti záměru autora: *nová zdravá výživa* následuje po staré, rovněž zdravé, kdežto *nová, zdravá výživa* znamená *nová a na rozdíl od předchozí zdravá.*

Kouzlo nechtěného vytvářejí cizomluvy zakuklenější, např. *vrozená vegetariánka* (nejspíš *vegetariánka od narození*) nebo *přinášet poznatky na denní světlo* (kdopak je kam zakutal?). Roztomilé jsou *práce Hannah Allena: Hannah* je jméno ženské, naše Anna/Hana. (Stálo by ovšem za ověření, nejde-li o podobný případ, jakým je Evelyn Waugh ♂ či George Sand ♀: obzvlášť v té Americe jeden neví...) - Někdy musíme přečíst pasáž před i za, abychom vypátrali smysl jediného slova:

Maso je všeobecně považováno za ideální zdroj bílkovin. Jako hlavní důvod se uvádí, že živočišná bílkovina se více podobá bílkovině lidského organismu, než bílkovina rostlinná.

Je to vlastní zdůvodnění v případě, že byste chtěli sníst nejbližšího souseda. (Adjektivum *vlastní* tu stojí jako jedna, bohužel ne šťastná možnost, jak vyjádřit anglické *proper: řádný, náležitý).*

Jindy je to ještě zajímavější - přemýšlíme nad významem pasáže jako celku:

Toho lze dosáhnout pomocí námi předkládaných receptů, které naleznete v druhé části naší knihy. Nemyslete si, že se jedná o jídelníček plný fantazie. Strávili jsme mnoho času, vyhodnotili jsme mnoho pokusů, dali jsme si opravdu velkou práci...

Tedy se nakonec ukáže, že nám nehrozí jídelníček fádní, ale jídelníček promyšlený. Stejně si nejsem jist, zda by mě přece jen nelákal jídelníček plný fantazie...

Teď už sotvakoho překvapí, napíšu-li, že překladatelka nemá ani elementární cit pro zájmena a číslovky *(Časem jsem zjistil, že ať jsem ztratil jakoukoli váhu, opět jsem ji přibral a navíc v mnohem kratší době než tu, kterou jsem potřeboval ke zhubnutí. - Játra a tělesné buňky mohou proto ukládat nebo odnímat neustále aminokyseliny podle toho, jak vysoká je jejich koncentrace aminokyselin v krvi. - Do konce* (ano, až do samého konce) *i nejmenší buňka našeho těla je přibližně o jednu miliardukrát větší, než její nejmenší část).* Vedle takovýchto nedomyšleností vypadají nespisovné tvary jako *oni ví, oni jí, jakobych, jakobyste, abysme,* které koneckonců lze slýchat i od lidí myslících, ještě jakžtakž nevinně. Ovšemže kde se nemyslí, tam to obyčejně odnáší syntax (srov. už zmíněné zapojování zájmen či zacházení s komparativem; věty s *jestli byste; a tato maličkost chybí totiž také uměle vyrobeným vitamínům a minerálním látkám* - "a totiž" patrně podle vzoru "a to sice"). Překladatelka rovněž projevuje pozoruhodný nevkus v pravopisu: *Vaše tělo však provede za 24 hodin quadrilióny různých procesů. Ne milióny nebo miliardy nebo trilióny, ne! Quadrilióny!* Její zacházení s jazykem se nezlepší ani na půdě ženám přece jen bližší, totiž v kuchyni, kam nás ve 2. dílu zavádí paní Marilyn. Zatímco poctivá česká prababička (zajisté obézní a krátkověká) *pekla vdolky z bílé mouky,* vyznavačka FIT PRO ŽIVOT připravuje *tortillas, pitas* a *chapati* (neprozrazuje se nám, jak to číst); posledně jmenovaný pokrm se připravuje *z grahamovy mouky.* O tom, jakou míru udává *jeden stonek celeru s natí,* lze dlouze disputovat s botaniky, zelináři i kulináři. Leckterý pokrm se musí nechat *zchládnout;* pak už jen zbývá, abychom se věnovali *jezení,* dokud nebudeme *najezeni.* Očividné tiskařské (dnes už vlastně taky písařské, počítačové) chyby nám přitom mohou pohnout bránicí - a už Neruda připomínal, že veselá mysl je také půl zdraví: což takhle *tenperament, Los Angels Times, excistuje spousta pramenů,* nebo dělení *masož-ravci?* Taková masáž jater přijde k duhu zejména tehdy, osmažíme-li kostky do polévky ze tří krajíců chleba na dvou kávových lžičkách másla, v němž se ještě předtím osmažil česnek; ta troška másla se totiž dozajista přepálí a česnek smažením odporně zhořkne, jak by milé paní Marylin vysvětlila jen průměrně zkušená česká (a z hlediska programu FIT jistojistě špatná) kuchařka. Kuchařka, která se velmi podiví, že v témž předpisu se zapovídají olivy naložené v octě a používají se čalamády; že po výpadech proti všemu prefabrikovanému, konzervovanému a dehydratovanému se v receptech pracuje s bujónovými kostkami.

Abychom se na závěr vrátili k *americkému duchu*, který z knihy čiší jako průvan, poukažme na překrásné formulace typu *To vše bylo podnětem pro moji paní Marilyn, aby svoje bohaté gurmánské zkušenosti přeměnila v činy. Sestavila recepty...* Takže když si já udělám pochybovačný otazník (?) - bude to také ČIN? Podle někoho zajisté ano. A překladatelce pro útěchu ocitujme název 12. kapitoly Harveyova dílu: *Jste to, za co se považujete.* Tedy považuje-li se dr. Žižková za (dobrou) překladatelku zdravovědně osvětových knížek, bezpochyby jí je. Ostatně nám bezděky podala sebecharakteristiku:

Milí čtenáři,
abychom zachovali věrnost překladu (?), *předkládáme vám recepty bez úpravy. Používejte je jen jako inspiraci. Spoléhejte se na své kuchařské umění. Všechny suroviny můžete nahradit známějšími a tuzemskými.*
Nelekejte se - všude se vaří z vody. (podtrhl J. Š.)

Čtenář této recenze už bezpochyby ví, co si myslím o knize FIT PRO ŽIVOT: že ji autoři sepsali barnumsky a primitivně a že překladatelka odvedla mizernou práci. Ještě bych měl dodat, co soudím o této recenzi. Soudím, že i kdyby se podobných posudků sepsaly desítky, kniha se bude prodávat dál, protože kde se šíří kniha popsaných jazykových kvalit, tam se recenze obvykle nečte. Takže si nad ní jak překladatelka, tak nakladatel mohou udělat *Pf!* a odjet si na Havaj, což si já nevyrecenzuji a nevyrecenzuji. Dokonce si recenzí nevydělám ani na odšťavovač, abych mohl snídat zdravě a v intencích recenzované knihy. Ale já už odšťavovač mám - a představte si, ovocné šťávy snídám. Obsah knihy totiž nejspíš opravdu není šarlatánský: redakci našeho časopisu je znám případ, kdy program FIT PRO ŽIVOT uzdravil z rakoviny nemocného, jemuž lékaři dávali jedno promile naděje. Že šarlatánsky vypadá jazyk knihy, to propagovaným myšlenkám neprospívá, ba přímo škodí. A řekněte: není to přímo škoda pro lidstvo?

Josef Šimandl

Bio-eko-slovníček

Loni v dubnu se v prodejnách racionální výživy rozdávaly Bionoviny, ve kterých skoro nebyl článek bez složenin s prvky *bio-* a *eko-*; slova jimi tvořená pojmenovávala "zdravější" varianty čehokoli. Kromě už delší dobu známého *bioplynu* a *ekobriket* přes obecné *bio- / eko- -produkt / -přípravek, biopotraviny, biovýživa,* se tu bylo možno dočíst i o *biomléku* a *ekomléku,* jež se doporučovalo místo mléka, které už přestalo být mlékem: a co bývalo biologičtějšího než produkt kravského vemena?

Zeptali jsme se proto v lexikálním oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR (které mj. sbírá nová slova, obraty a významy - čili neologismy - a chystá z nich slovník)

na pozoruhodná "bio-eko-slova" z jejich databáze. Vybrali jsme pro vás tyto výrazy:

biocentrum, biomarket (začínáme trhem)

bionika, biotronika a ***bioenergoterapie*** (zatím synonyma)

biohumus (že by už ani ten normální humus nebyl humus?)

biokosmetika, bioléčivo, bioterapie

biomasa: **1.** živý materiál pro průmyslovou výrobu, která ho zpravidla co nejrychleji debiotizuje neboli umrtví; **2.** látky tvořící tzv. auru a vylučované tělem - např. pot

biomodel ("Vědci tahle tlusťounká zvířátka nazývají «biomodel obezity»)

bioregulátor, biorezonátor, biostimulátor

*

ekobyznys (také ten uvádíme přede vším)

ekotrh, ekoveletrh, ekozboží

ekofilm, ekofilmový festival (že by to ještě nikdo nespojil v ***ekofestival?***)

ekofarma

ekoetuda (Jiránek)

ekologicky přátelský (kalk podle německého *umweltsfreundlich*, ačli to němčina nemá zase zkalkováno podle angličtiny),

ekologické hnutí, vozidlo, auto; ekologická farma, kotelna; ekologický hamburger (ze zdravé krávy, zabalený v recyklovaném papíru - excerpováno z Pranýře)

"běžná ***ekovýbava***": motyčky, hrábě, kosy (buldozer ne: spaluje naftu, vykapává olej a drtí, co mu přijde pod pásy; nuže pojďme na Podkrušnohoří s hrabičkami, ať si zavzpomínáme, jak se v 50. letech i později efektivně brigádničilo)

eko-taška (tenhle hybrid přece jen píšou se spojovníkem; označuje takovou tu tašku, co když se pálí, nečmudí a nikoho netráví ani neorakovinovává, např. plátěná, jakou teď začínají dávat lepší obchody na Západě, především nám ty plastové, kterých měli bezpočtu, když se u nás balilo do Rudého práva)

avšak ***ekoplochy*** se objevují bez spojovníku a jsou to "plochy se samovolně vyrůstajícími rostlinami" (už to vidím: kopřivy, lebeda, bodláčí, lopuch a nějaká ta náletová břízka - zemský ráj to napohled; jsou tedy *ekoplochy* jedno z těch mála "eko-slov", které vyvolávají nelibé představy)

taktéž možno ***ekologizovat*** (provoz, výrobu, dopravu, severní Čechy, topení...; ještě přidejme význam pro použití bezpředmětové: může-li umělec orientalizovat, tedy používat orientální prvky, můžeme si také jen tak - a vlastní pusou - zaekologizovat, tj. vést chvilku ekologické řeči: třeba o těch freonech, které dá takovou práci zakázat)

a na závěr krásné adverbium *ekologicky* zdevastovaný: vyjadřuje opravdu zřetel (zdevastovaný po ekologické stránce)? Vzato ryze formálně, mohlo by jít i o způsob poukazující na vlastnost původce děje (srov. *cholericky se na něho obořil)* ...

-rbl, jši-

Ekologický výkliz

byl prý proveden v dole Kateřina v Radvanicích na Trutnovsku: napsal to tak Josef Petrů v LidN 22.7.94. (Mimochodem, podle pravopisných zásad, které ministr Kopecký v 50. letech prosadil, Ústav pro jazyk český až do loňska držel a náměstek ministra školství letos v červenci málem znovu zavedl, bychom měli psát *v Dole Kateřina).*

Že by ten *výkliz* zněl libě, to tedy nezní: jako by se v něm zkřížil *výmaz* z terminologie právní *(výmaz trestu z rejstříku)* a *přeliz* z vulgárního výraziva sexuálního. Hlavně pak je to slovo pro většinu lidí dosud neslýchané - a proto buďme v úsudku opatrní. Bývá totiž známkou ješitnosti, jsou-li někomu jaksi předem nelibé veškeré výrazy, které vidí poprvé *(vždyť já to nepoužívám a neznám, a já přece česky umím!* - celou češtinu neumíme nikdo, přátelé: národní jazyk je bohatší než kdokoli z nás, protože je bohatý jako my všichni dohromady).

Výkliz představuje pokus utvořit "prostokmenné" dějové substantivum typu *nárůst, sběr* - a ta jsou potřebná. V tomto případě zřejmě nejde o to, že důl jen tak někdo vyklidil, ale o odborný výkon, který má stanovená pravidla, stanovené možnosti, kdo je oprávněn ho provádět (neboli stanovené kompetence), a stanovený výsledný stav: tj. že v dole po výklizu nesmí být to a ono, případně je to přípustné jen v jistém limitovaném množství.

Podíváme-li se na to, jak systémově byla a jsou tvořena podobná dějová jména (tzn. od jakých sloves, zda se změnou souhlásky či s jejím zachováním ap.), najdeme velkou pestrost: *dosednout : dosed, posadit : posada, (u)sadit / (u)sazovat se : saze, posadit se : posez;* a abychom uvedli příklad důsledně ze 4. slovesné třídy, *hodit : hod, uhodit : úhoz.* Uznejme, že *výklid* (podle *úklid)* také není o moc lepší. Nakonec tedy uděláme nejlíp, když *výkliz* vezmeme na vědomí - a možná časem i na tu ješitnou milost.

-man-

* * * *zahlédnuto, přečteno*

V záplavě soudobých překladů nevalné kvality (o některých píše i toto číslo ČDS) se tu a tam objeví i takové, které potěší. Není jich moc, ale najdou se. Například nakladatelství TALPRESS letos vydalo - z pera Jana Jiráka - překlad knížky Ch. Stewarda a M. Wilkinsona

JAK BLUFOVAT VE VEŘEJNÝCH PROJEVECH

Knížka o 63 stranách patří k literatuře "návodové" (i když to může vypadat, že se jen tak tváří); poskytuje čtenáři instrukce k tomu, jak sestavovat veřejné projevy, jak mluvit na veřejnosti (zaměření na veřejnou komunikaci je zájmům čtenářů ČDS pravděpodobně bližší než zaměření obdobných tří titulů vydaných dříve - *Jak blafovat... při svádění, v drobném podnikání, o whisky).*

Ocenit je třeba už překladatelův výběr titulu - na rozdíl od jiných návodových příruček, jimiž je náš knižní (stánkový) trh zaplaven, autoři nepředstírají, že jsou vševědoucí a jejich čtenáři že nejsou víc než tupci, nementorují, o věci pojednávají s nadsázkou a vtipem. Autorům ale v žádném případě nejde jen o legraci - to pochopí nejen čtenář, který už někdy nějakou tu příručku o veřejných projevech přečetl. I tady se lze totiž mnohé dozvědět o záměru a účinku projevu *(Proč mluvit?),* o jeho věcně-obsahové stránce *(Co říkat?),* o jeho jazyku a stylu *(Jak to říkat?),* také o komunikačních taktikách a strategiích, o věcech, kterých se při veřejném vystupování vyvarovat apod.

Vtipný a hravý je i jazyk překladu. A nejen to - je také v celku textu funkční: kultivovaně a ústrojně umocňuje informace, jichž se čtenářům dostává. I tím je jiný než velká část soudobých "překladů" tohoto typu textů. Ty totiž povětšinou - jistě nezáměrně - "fungují" spíše opačně a kladou svým jazykem a stylem mezi čtenáře a obsah sdělení překážky, brání porozumění.

Pravda je, že podání Stewardovo & Wilkinsonovo (& Jirákovo) vyžaduje čtenáře přemýšlivého a soudného - a také "tvůrčího". i v tom, že dokáže zaujmout k textu jistý odstup, přehodnotit instrukce, které text podává, odhalit nadsázku, vtip a ironii a zařídit se při případném veřejném vystupování i podle vlastního rozumu.

Takový čtenář je moudrý i natolik, aby dokázal rozpoznat, kdože z řečníků, které má možnost poslouchat, se "vyzná". Např. v situaci, kdy neumí (nechce, nemůže?) zodpovědět položenou otázku. Co nám příručka nabízí?

Existuje celá řada postupů, které by se vám mohly hodit:

1. Politický tanec
Upřímně tazateli poděkujte, že vám položil tak zásadní otázku, a pak se bez uzardění rozhovořte o něčem, co nemá s dotazem vůbec nic společného. Vítězství vás nemine. Pokud se tazatel přihlásí znovu a upozorní vás, že jste mu na jeho otázku ve skutečnosti neodpověděl, jednoduše celý proces zopakujte. Jednou ho to musí přestat bavit.

2. Co je to vlastně za otázku? Toť otázka!
V tomto případě jde o to, odkázat na původní dotaz a pak tazateli vysvětlit, jak měla jeho otázka správně vypadat. Tím není řečeno, že byste na jeho či svou otázku měli odpovídat, ale pro případ, že by takový vývoj hrozil, dejte si pozor, abyste dokázali odpovědět alespoň na otázku, kterou jste si položili sami.

3. Neposlouchejte
Jde patrně o nejjednodušší postup, jelikož vám dovoluje odpovědět na to, na co odpovědět chcete, a netrápit se vědomím, že odpovídáte na něco, co nemá s původním dotazem vůbec nic společného. Stejně jako v bodě (1) jde o dovednost, jež je vlastní zvláště osobám veřejně činným.

Dopřejme si občas nějakou tu televizní Arénu, Debatu, televizní i rozhlasová interview - a rázem bude jasné, že těch, kteří se "vyznají", je nepočítaně. A možná nejen mezi osobami veřejně činnými.

-am-

(Pre)destinace

Když jsem na Jungmannově náměstí v Praze uviděl tabuli, na které jedna cestovní kancelář nabízí *letenky do všech destinací*, řekl jsem si, že konečně vznikla cestovka pro vzdělance. Ne každý kolemjdoucí přece ví, že v angličtině (o latině se nezmiňuji, protože je nepravděpodobné, že by existovaly nějaké latinsky psané prospekty) *destination* znamená *místo určení, cíl cesty* nebo také *ustanovení, určení*. Stejně si ale nejsem jist, zda je to úplně nejlepší podnikatelský záměr; vzdělanec sice rozumí, ale zase nemá peníze na to, aby si letenku *za výhodnou cenu* koupil. Sedí proto dál doma a přemýšlí o predestinaci.

-jih-

seďel sem na tý skále ...

...a slunce se do mňe bezvadňe vopíralo a díval sem se dolu a mňesto džibraltar pode mnou senzačňe hučelo a bil originální klit a mír a kolem nás vopklopovalo špaňelsko a já sem se podival vedle sebe a tam se vobjevila kovová tabulka a na tý tabulce bil nápiz že se tu zastavila královna alžběta ze svim manželem princem filipem abi se pokochala pohledem na okolí a ta tabulka tam bila bezvadňe zapušťená do skáli a zašroubovaná šroubama a já sem si zaclonil voči dlaňema a zaklonil trochu hlavu a podival sem se přet sebe a moře pode mnou klidňe zvučelo letní píseň láski a milování a bilo leto vlasňe uš konec leta ale tady bilo horko a vzduch se tetelil blahem a mořskou modrostí a já sem zavostřil trochu zrak a přimouřil sem voči ale nemoch sem zachitid žádný pobřeží žádnou zem protože se fšude vznášela pára ale ta afrika přece nebila daleko (...).

V prvním okamžiku snad může čtenář zapochybovat o tom, zda úryvek textu, který má před sebou, je napsán česky. Je to ale skutečně český text od českého autora - ukázka pochází ze čtvrtého svazku cestopisu Jiřího Svobody *Autostopem kolem světa* (původně vydaného roku 1987 v kanadském Torontu). Setkáváme se tu s asi zatím nejradikálnějším pokusem vymanit se z požadavků a formálních konvencí spisovnosti a psát tak, jako když se mluví, vytvořit atmosféru ústního projevu, pro který je bezprostřednost a nenucenost (a také individuálnost a originálnost) mnohem důležitější hodnotou než to, co bývá nazýváno kultivovaností, vytříbeností, pečlivostí.

Je záhodno si povšimnout, že přiblížení k mluvenému vyjadřování se v textu dosahuje vlastně několika způsoby:

První věc, která čtenáře udeří do očí, je silná (a zálibně provokativní) fonetizace pravopisu (můžeme-li ještě mluvit o pravopisu), snaha, aby písmena přesně odpovídala hláskám vyslovovaným v rychle chrleném a poněkud nedbalém projevu. Ke vzniku značně kuriózních písemných forem vede např. záznam znělostní spodoby (nejvíce asi dráždí znělé souhlásky na konci slov, signalizující výslovnost, jež je zřetelně nespisovná, ale dnes se stále více šíří i ve veřejných projevech: *nápiz že, zachitid žádný*; jinde v textu najdeme třeba výraz *jeho auťág* nebo dokonce *hlace přenezd* (tj. "hladce přenést")). Můžeme také narazit na podivuhodné zkráceniny, např. *prté* místo *protože*. Na druhé straně však brzy zjišťujeme, že autor ve svém textu nevymýtil všechny pravopisné konvence (nebo jsou ty konvence tak zakořeněné, že pro něj jako konvence nevystupují?): Nezbavil se např. ypsilonu, který se mu hodí pro rozlišování *d, t, n* a na druhé straně *ď, ť, ň*; "správné" by tu bylo psaní *na tí skále* a naproti tomu *letňí píseň*. Také jméno *alžběta* bychom měli "opravit" na *alžbjeta*; ale slovo *mňesto* se přesně přidržuje výslovnosti. A co třeba obrat, který nacházíme při rozevření knihy na jiném místě: *do celkem pěkný ale konzervatývní zemňe*? Ovšem i tyto nedůslednos-

ti vlastně odpovídají celkovému rázu textu, který se chce vyhnout všem přísným a strohým předpisům.

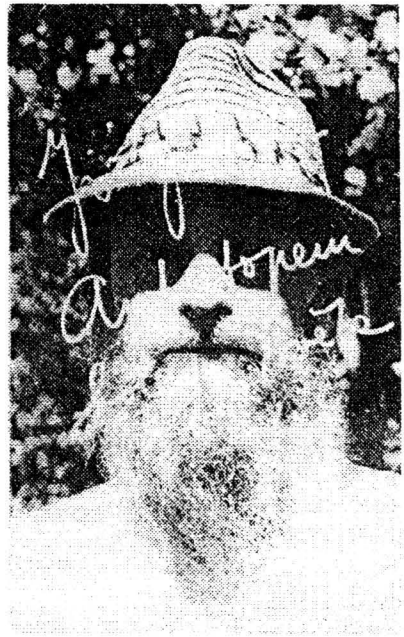

Za druhé dojem bezprostředního mluveného podání vyvolávají nespisovné prvky nejrůznějšího druhu, které se tu hromadí ve vrchovaté míře. A konečně se po způsobu mluveného projevu celý text rozvíjí: jednotlivé věty se k sobě volně připojují, jednoduše se "přilepují", hlavně za pomoci spojky *a*. Vždy se dá něco dalšího přidat, tento proud se zdá být nekonečný. Přerušení přináší až závěr odstavce, a ty jsou často několikastránkové.

Jiří Svoboda procestoval celý svět s minimálními prostředky, za pomoci onoho zmiňovaného autostopu; jeho výpravy byly bytostně individuálním, svobodným a možno říci anarchistickým podnikem. V tomto duchu pak své cesty také popsal, podoba textu odpovídá tomu, jaký byl charakter popisovaných zážitků. Obdobně Svoboda vlastně postupoval i při publikaci svého cestopisu a jeho šíření mezi čtenáři. Vydal jej vlastním nákladem a potom v různých zemích světa vytrvale s knihami v ruce obcházel ty, jejichž jméno vypadalo česky (východiskem mu bylo důkladné studium telefonního seznamu města, do něhož právě dorazil). V současnosti své dílo neúnavně nabízí na ulicích Pražanům.

Cestopis *Autostopem kolem světa* je jistě pozoruhodný text, který vzbuzuje zájem svým obsahem i formou podání. Probíráme-li ovšem stovky stránek Svobodova díla, uvědomujeme si stále více, jak jsme zvyklí na pravopisné zásady a jak nás jejich trvalé narušování, byť odůvodněné, namáhá, jak nám zabraňuje v plynulé a rychlejší četbě. Zároveň se dostavuje pocit jisté jednotvárnosti, jelikož neměnný základní nápad se uplatňuje na ploše až příliš velké. Proto také asi sotva bude Svobodův spis, třebaže to autor zamýšlel, sloužit i jako průvodce na cesty, jako zdroj praktických informací pro ty, kdo by chtěli autora v jeho dobrodružném putování následovat.

Petr Mareš

Slova, jimiž čeština pronikla do světa:

pantáta a koláče

V některých amerických slovnících z počátku tohoto století je možno najít heslo *pantata*. Pokud vám připadá povědomé, není to náhodou, protože ve skutečnosti jde o české slovo *pantáta*, které do USA přenesli naši vystěhovalci v 2. polovině minulého století. V Novém světě se pro výraz *pantáta* našlo překvapivě nové uplatnění: Čechoameričané jím totiž začali označovat zkorumpované, úplatné policejní důstojníky. Označení se ujalo, proniklo i do americké angličtiny a po nějakou dobu v ní žilo. Dnes, kdy po někdejších českých čtvrtích v amerických městech není už většinou ani potuchy, je čechoamerický pantáta samozřejmě dávno zapomenut.

V majestátním slovníku Webster's Third New International Dictionary, který má přes 2 500 stran a je jednou z vrcholných jazykových autorit pro americkou agličtinu, lze na straně 1254 najít odstavec se záhlavím *kolacky, kolach, kolace, kolatch*. Je tu informace, že podoby *kolacky* a *kolace* se vyslovují "koláčkí" a "koláčí" (obojí s přízvukem na druhé slabice), kdežto podobám *kolach* a *kolatch* odpovídá výslovnost "kouláč" s přízvukem na slabice první; v množném čísle se užívá podob *kolacky* nebo *kolaches*. Následuje poznámka, že jde o slovo českého původu souvisící s obecně slovanským *kolo* a označující druh kynutého pečiva.

Jak se tohle heslo do amerického slovníku dostalo? S pečením koláčů za oceánem začali čeští přistěhovalci. Obliba nového druhu pečiva se v Americe brzy rozšířila za hranice oblastí s ryze přistěhovaleckým osídlením, a protože americká angličtina neměla žádné vlastní slovo, kterým by koláče označila, přejala jejich české pojmenování. K rozmanitosti při přejímání přispěla skutečnost, že v různých oblastech USA pronikaly do angličtiny různé podoby slova *koláč* nebo *koláček* a plurálové tvary *koláče* či *kolacky* se navíc často chápaly jako tvary jednotného čísla. Odtud také neobvyklá pestrost v záhlaví uvedeného slovníkového hesla.

Karel Kučera

Angličtina, čeština a infinitiv

"Trať je vynikající, rychlobruslařům závidím na ní jet o medaile." To řekl poté, co ji v Hamaru vyzkoušel, americký chirurg Eric Heiden (MF Dnes, 12. 2. 1994).

Podivná infinitivní vazba v citovaném výroku *(závidím jet)*, použitá místo náležité vedlejší věty, má zřejmě svůj zdroj v chvatném a "doslovném" převodu anglické konstrukce, i když v angličtině zde nevystupuje infinitiv, ale zvláštní

slovesný tvar, tzv. gerundium (výrok snad mohl anglicky znít *i envy the speed-skaters going on it for medals*). Pokud jde o užívání infinitivů, má čeština v porovnání s řadou jiných jazyků možnosti dost omezené. Ivan Poldauf a Karel Šprunk ve své stále podnětné mluvnici pro cizince *Čeština jazyk cizí* (Praha 1968) uvádějí, že infinitiv může v české větě stát po slovesech pohybu *(pospíchám telefonovat)*, slovesech vnímání *(viděl jsem ji plakat)*, slovesech fázových *(začali jsme večeřet)*, slovesech modálních *(musím ho navštívit)* a slovesech, která jsou slovesům modálním významově blízká *(rozhodl se odložit cestu)*. Výklady v této mluvnici mají pomáhat těm, kdo přistupují k češtině "zvnějška"; současná jazyková praxe však ukazuje, že by si je měl prostudovat i mnohý Čech.

-pm-

Požadavky mimo mísu (?)

(...) ministr Baudyš sdělil, že varianty přezbrojování má už pro Parlament nachystány. A že na to budou přirozeně potřeba peníze. Jenže se ukázalo, že poslanci braného a bezpečnostního výboru ve Sněmovně jsou podstatně zdrženlivější než ministr. Podle nich Armáda ČR peníze letos zřejmě nedostane a o zahájení přezbrojení je snad možné uvažovat za pět či deset let. V situaci, kdy vláda nemá potřebné peníze na zdravotnictví a na školství (jemuž teď horko těžko přidala aspoň protikolapsovou miliardu), jsou prostě nynější požadavky armády takříkajíc mimo mísu. (RP, 16.4.1993)

Původně jsem si pohrával s myšlenkou, že zkusím vypsat, co všechno může znamenat a jaké představy může vyvolat výraz *být mimo mísu*, na němž autor svoji vnitropolitickou glosu založil; nakonec jsem se raději omezil na otazník připojený k titulku.

Nelze ostatně říct, že by autor neměl zákonodárné a jiné instituce našeho státu v úctě (oficiální název *Armáda ČR* vypadá přímo velkolepě).

Pokud jde o chybějící písmenko v přídavném jménu *braný*, docela mne baví pomyšlení, že právě toto *n* přebývalo svého času v obchodě, kam chodím kupovat *lněnný* chléb (nyní, po upozornění, už správně označený *lněný*).

-jih-

Ex post:

Ministr Baudyš opakovaně *je mimo mísu* také podle Jiřího Fraňka v LidN 2.8.94. Takzvané baudyšárny přetřásat nehodláme; zaznamenáváme však, že onen obrat se šíří. Pokud si jeho uživatelé nejsou vědomi, že jím navozují (mimo jiné - avšak především) spojitost s mísami, kterých používají k defekaci pacienti upoutaní na lůžko, pak by si tu spojitost uvědomit měli. Používají-li tohoto obratu s plným vědomím, co obnáší, tj. že ten, o kom píšou - ať je to kdokoli! -, řečeno aspoň trochu slušně, *kálí vedle*, pak pochybujeme, zda tito žurnalisti (koncovku *-é* jim dáme, až dostaneme příležitost je chválit) mají vkus a takt.

-ndl-

Míle, stopy a palce, barely, bušly a libry

Pokud čtete anglicky psanou beletrii v českém překladu, asi vám nebude moc vadit údaj typu *měřil šest stop a pět palců*. V thrillerech a detektivkách se zase zločinci i pronásledovatelé mohou řítit rychlostí 120 mil za hodinu (pokud na to jejich vozy stačí) - a čtenář stržený dějem se ani nepídí po srozumitelném, tj. na domácí metrickou soustavu převedeném údaji. Vždycky se totiž dá z kontextu vytušit, že řešácký hrdina bude asi vyšší, než je v kraji zvykem, a totéž že platí o nepřiměřené rychlosti jízdy. Ve starších překladech bývalo sice zvykem příslušné cizí měrové a váhové údaje převádět pod čarou na soustavy domácí, avšak dnešní beletristické překlady od toho dávno upustily. Je to totiž v zájmu čtenářského požitku estetického. Představme si totiž, že by se např. v současném vydání Erbenovy básně Svatební košile objevila u verše *a skokem byli deset mil* hvězdička s odkazem na přepočet tohoto údaje na kilometry. Cítíte ten pedantský spár školometův, který vás z romantického a příšerného příšeří vrhá do studené náruče technických norem? A to ani nemluvím o tom, že z dnešního hlediska by se vysvětlivky měly vztahovat na různé míry, např. na míli staročeskou (přes 11 km), českou zemskou menší (přes 9 km), zeměpisnou nebo rakouskou poštovní (obě přes 7 km); z ostatních možností připadá v úvahu ještě míle pruská, o cca 50 m kratší než rakouská. Stručně řečeno, staré i cizí měrové jednotky mají v dílech klasických a překladových v první řadě jiný smysl než přesně informační. Všechny ty míle, furlongy, yardy, stopy, palce, libry, unce, akry, pinty, galony, bušly a barely mají prostě jen navodit kolorit, přispět k charakteristice doby a prostředí, případně i postav, mají tedy, jak se odborně říká, funkci konotační, spoluoznačující. Totéž platí ovšem o měrových a váhových jednotkách např. ruského původu, jako versta nebo pud, které charakterizují dobu a místo v překladech ruské literatury klasické i překlady novodobých "narodniků" typu Rasputina, čechovovského V. Šukšina aj. Čtenář technicky založený, jakož i nenapravitelný šťoural si v takových a obdobných případech vždycky může přesné přepočty na domácí právě platné jednotky najít ve slovníku.

Problémy, pokud v beletrii (i v jiných žánrech) z našeho hlediska vůbec vyvstanou, bývají většinou rázu gramatického: má se psát *bušly*, nebo *bušle* pšenice? (Podle SSJČ *bušl, bušlu, o bušlu*, tedy pl. *bušly.)* Má se mluvit např. v detektivkách Dicka Francise z prostředí dostihového sportu o *furlonzích*, nebo už i o *furlongách?* (V našich slovnících tento výraz nenajdeme, ale jisté je, že spisovný je pouze tvar na *-ích.)* Apod., aj.

Nad konotační složkou významu uvedených výrazů ovšem v prostě sdělných a informačních žánrech nabývá vrchu zřetel informační. Konotačním aspektem se tu

dokonce může text znehodnotit. Tak zpráva v rozhlase, že prominentní londýnská osobnost (jde o snoubenku jednoho z členů britské královské rodiny) byla pokutována za rychlost jízdy 100 mil v hodině, zatímco povolená rychlost je ve Velké Británii pouze 70 mil/hod., se informačně poněkud míjí účinkem. Čtenář novin nebo televizní divák není ochoten běžet do knihovny a zjišťovat, kolik že kilometrů má počítat na míli, neví-li navíc, zda jde o míli britskou (statutární, cca 1.609 m), nebo anglickou (English mile, cca 1.523 m; o jednu z námořních mil, 1.853 nebo 1.855 m, tu podle kontextu nejde). Jak měla ale ta zpráva v rozhlase znít, aby byla dostatečně informativní? Myslím, že stačilo říct: *rychlost 100 mil, tj. 160 km, rychlost 70 mil, tj. 112 km.* Stejná zásada platí v případě novinářských přístupů k těžbě nafty. Hrajete-li např. na burze a chcete rychle rozhodnout, které akcie jsou perspektivní, není jistě příznivé, jestliže vaše noviny uvádějí těžbu jedné skupiny ropných společností v barelech, zatímco těžbu skupiny druhé v tunách. A tak musíme konstatovat, že novináři se vždycky budou snažit svůj text ozvláštňovat, aktualizovat. V případě neobvyklých měrových a váhových jednotek nám však ukazují, *zač je toho loket,* neboli nás trestají tím, jak je pro některé z nich obtížné pracovat i v maličkostech na opravdu profesionální úrovni. (Mimochodem, *loket* je staročeská délková míra, rovná asi 59 cm.)

Oldřich Uličný

Umějí naši tlumočníci dobře česky?

Tlumočení chápeme jako zvláštní druh zprostředkované komunikace, jako způsob dorozumívání mezi lidmi hovořícími různými jazyky. Tlumočník může hovořit zároveň s řečníkem, jehož vystoupení převádí do cílového jazyka, nebo může tlumočit poté, co řečník ukončil část svého vystoupení nebo celý projev. V prvém případě mluvíme o tlumočení simultánním, ve druhém o tlumočení konsekutivním.

Předpokladem úspěšného průběhu takovéto zprostředkované komunikace je kvalitní výkon tlumočníka. Výchova a příprava konferečních tlumočníků není nijak jednoduchá. Tlumočník nevystačí s pouhým bilingvismem, musí být schopen uvědomovat si výrazové prostředky, jež se účastní výstavby textu, jejich funkční a stylistickou hodnotu, jejich zařazení v jazykovém systému, a na základě všech těchto znalostí přistoupit k tlumočení.

Praktická znalost jazyka při tlumočení předpokládá dokonalé zvládnutí pracovních jazyků (tj. češtiny i jazyka cizího), okamžitou schopnost přechodu z jednoho jazyka do druhého, přirozenou a rychlou schopnost formulace sdělení v jazyce cílovém. Důraz

je tedy kladen na komunikační aspekt a plynulost projevu v češtině i cizím jazyce, tlumočník musí být přirozeně i dobrým řečníkem.

Tlumočit znamená především rozumět, a proto musí tlumočník ovládat nejenom spisovnou normu jednotlivých pracovních jazyků, ale i pokud možno celou šíři variantnosti této normy (fonetické, morfologické, syntaktické apod.). Nezbytné jsou i co nejširší všeobecné znalosti o zemích, ve kterých se používá jazyků, které jsou pro něho pracovními, nutná je aktuální informovanost a rozhled ve všech hlavních oblastech lidské činnosti.

Žádný tlumočník se neobejde bez vynikající paměti ani bez schopnosti "chtěného zapomínání" toho, co přetlumočil. Nezbytné je logické uvažování, schopnost rozeznat relevantní a redundantní informace, stejně jako pohotovost reakcí, rychlé kombinování, koncentrace a umění improvizace. Osobnost tlumočníka musí spojovat i tak protikladné vlastnosti, jako je soustředěnost a umění rozdvojení pozornosti.

Na předcházejících řádcích jsme stručně charakterizovali tlumočníka a zmínili jsme se o základní podmínce, dokonalé znalosti obou pracovních jazyků, mateřštiny (češtiny) i cizího jazyka. Ale je tomu skutečně tak? Ovládají tlumočníci svou mateřštinu? Tlumočí raději do češtiny[1] nebo do cizího jazyka? Protože mne odpověď na tyto otázky zajímala, udělala jsem si v minulém roce menší průzkum mezi svými kolegy tlumočníky, členy ASKOTu (Asociace konferenčních tlumočníků) a JTP (Jednota tlumočníků a překladatelů). Na mou anketu odpovědělo něco přes 50 tlumočníků z celé republiky. Všichni do jednoho souhlasili s názorem, že tlumočník musí ovládat dokonale svou mateřštinu, a věří, že oni česky umějí dobře. Pokud jim něco dělá potíže, je to nová ekonomická terminologie (tj.odborné termíny v realitě, která se liší tradicemi: především finance - daně, účetnictví, bankovnictví, trh cennými papíry, dále marketing, management atd.). Výsledky průzkumu lze shrnout takto:

---

[1]V Ústavu translatologie FF UK Praha na oboru překladatelství a tlumočnictví je během 1.cyklu věnována studiu češtiny značná pozornost. Studenti mají v učebním plánu následující disciplíny:
Čeština jako jazyk překladu I (3 hodiny týdně po 2 semestry)
Čeština jako jazyk překladu II (dtto)
Rétorika a ortoepie češtiny - volitelný předmět (2 hodiny po 2 semestry)
Vybrané otázky stylizace projevu - volitelný předmět (dtto).

- z češtiny do cizího jazyka tlumočí raději: 25 respondentů,
- z cizího jazyka do češtiny tlumočí raději: 12 respondentů,
- na směru tlumočení nezáleží: 17 respondentů.

Zaujal mne vysoký počet kolegů, kteří dávají přednost tlumočení do cizího jazyka. Vysvětlují to jednak tím, že výchozímu textu v češtině lépe rozumějí, že při formulaci v cizím jazyce mají méně zábran a méně si uvědomují případné chyby a nedostatky. Domnívám se však, že je to i pozůstatek z minulosti, kdy se čeští objednavatelé a zákazníci zajímali hlavně o to, jak dokonale umějí tlumočníci tlumočit do cizího jazyka, a převod do češtiny je již tolik nepálil. Na druhé straně zahraniční účastníci konferencí a jiných bilaterálních či multilaterálních setkání byli mnohdy k výkonu místních tlumočníků značně tolerantní a odpouštěli jim řadu prohřešků proti normě a obvyklé evropské kvalitě profesionálních konferenčních tlumočníků. Kriticky se vyjadřovali k češtině tlumočníků pouze jejich kolegové při tzv. pilotáži (tlumočník v "pilotní kabině" tlumočí z jednoho cizího jazyka do češtiny a z jeho češtiny pak ostatní tlumočí do svých cizích jazyků). To je další důvod, proč řada tlumočníků nerada pracuje směrem do češtiny: při pilotáži jsou ve větším stresu, protože vědí, že jsou podrobeni ostré kritice a nekompromisnímu hodnocení ze strany ostatních kolegů. Tlumočníci, kteří uváděli, že tlumočí raději do mateřštiny, svůj názor zcela správně vysvětlovali především tím, že jsou si jisti, že jejich převod zní skutečně česky, že lépe stylizují i velmi složité věty, že veškeré jazykové automatismy fungují naprosto spolehlivě a bezproblémově a při formulaci v mateřštině pociťují větší pohotovost.

Z uvedených názorů jasně vyplývá, že při přípravě tlumočníků je nutné věnovat pozornost nácviku tlumočení do mateřštiny i do cizího jazyka, a rozlišovat přitom pečlivě tlumočnické a jazykové nedostatky, trénovat správné rozdělení pozornosti mezi fázi poslechu (recepce) v jazyce výchozím a fázi formulace (produkce) v jazyce cílovém. Podle charakteru sdělení (např. čtené, předem písemně připravené vystoupení) a celkové komunikační situace musí být tlumočník schopen kordinovat jednotlivé operace a soustředit se podle potřeby více buď na fázi poslechu, nebo na fázi mluvení - v závislosti na obtížnosti daného úseku.

Při tlumočení do mateřštiny si rovněž zřetelně uvědomujeme, jak důležitá je dokonalá znalost cizího jazyka, protože výchozí projev může být po stránce fonetické, frazeologické, lexikálnía syntaktické zabarven regionalismy, dialektickými zvláštnostmi a dalšími deformacemi nejrůznější povahy. Mezi řečníky, s nimiž se setkáváme na mezinárodních konferencích a zasedáních, jsou lidé různé kvality. Někteří špatně artikulují, mluví příliš potichu, nezřetelně, rychle, mohou mít i vadu řeči, neumějí se přesně vyjádřit, nedodržují správnou logickou a větnou perspektivu. K tomu přistupuje i častá tréma z veřejného vystupování, nedostatečné hospodaření s dechovou kapacitou i momentální indispozice (únava, ale i roztržitost, nervozita), která

negativně ovlivňuje řečnický výkon. Tlumočník je tedy značně závislý na řečníkově výkonu a je povinen a nucen rozumět i zcela nesrozumitelným projevům. Pokud musí soustředit příliš mnoho pozornosti na porozumění výchozímu sdělení v cizím jazyce, jeho tlumočení do češtiny je mnohdy značně nekoherentní, obsahuje různá přeřeknutí, opravy, vynechávky, neporozumění, chybné usouvztažnění jednotlivých segmentů, interference a dokonce nezachování funkčně komunikativní ekvivalence.

V posledních letech nároky našich i zahraničních zákazníků na kvalitu konferenčních tlumočníků značně vzrůstají, a proto je třeba celkové přípravě tlumočníků, jejich znalosti cizích jazyků, tlumoč- nickým dovednostem, schopnostem a návykům, ale i kompetenci v mateřštině věnovat stále větší pozornost.

Ivana Čeňková

KURS komunikace POZITIVNÍ

TROCHU HISTORIE 2

Slovo komunikovat má svůj původ v latinském *communicare*, což znamená *communem reddere*, tedy učinit společným, sdílet. Kdybychom řekli, že komunikace je proces starý jako lidstvo samo, dopustili bychom se značné nepřesnosti, komunikace je totiž starší.

Již předchůdce člověka potřeboval se svými druhy v pravěkém společenství mnohé sdílet, potřeboval se s nimi dorozumívat, potřeboval s nimi komunikovat. Denně vysílal řadu informací a neméně informací každodenně přijímal. A nebyly to informace nijak zbytečné, naopak - umožňovaly mu v tehdejších obtížných podmínkách přežít. Jak se postupně jeho mozek vyvíjel, vyvíjelo se jeho myšlení a to se projevovalo i ve způsobech dorozumívání. Množství informací, které pravěký člověk potřeboval sdělovat, stále

vzrůstalo a měnily se i prostředky, kterými je sděloval. Od původně neartikulovaných pokřiků postupně dospěl k vyslovování jednotlivých hlásek (odborníci mluví o tzv. dvojí artikulaci). A tyto hlásky se postupně naučil spojovat do slov, kterými pojmenovával věci a jevy kolem sebe. Významnou vývojovou změnou byly počátky spojování slov (vytváření vět); právě věty člověku umožňují, aby vyjádřil své myšlenky. Člověk se postupně naučil mluvit nejen o tom, co je právě tady a teď, ale také o tom, co bylo, a o tom, co bude. Zjednodušeně řečeno, z těchto počátků se vyvinula lidská řeč, jak ji známe dnes, nejdůležitější prostředek komunikace.

Co vlastně dnes o komunikaci víme (čím se zabývá teorie komunikace)? Víme, z čeho se komunikace skládá (známe její složky), víme, co je pro vznik a průběh komunikace důležité (známe nezbytné komunikační podmínky), víme, co k dorozumění mezi lidmi přispívá a co mu naopak brání a máme mnoho dalších poznatků.
Představme si následující rozhovor:

Alena: *Tak co, jaká byla svatba? Moc jsem na vás myslela.*

Barbora: *Myslím, že se to vydařilo, všichni byli spokojeni. Jen jeden strejček trošku moc připíjel na zdraví, ale ještě to šlo. Je to strašná škoda, že jsi nemohla přijít.*

Alena: *Někdy se věci tak semelou dohromady. Mně to bylo taky líto. Byla bych ráda Martinu viděla.*

Barbora: *Jestli se ti to hodí, tak bych se večer stavila. Už jsou hotový nějaký fotky, tak je přinesu.*

Alena: To budu moc ráda, třeba v šest?

Barbora: Fajn. Zatím ahoj!

Co je pro vznik tohoto rozhovoru (komunikačního aktu) důležité? Především jsou to **účastníci rozhovoru**: ten, kdo mluví (mluvčí, autor, podavatel), a ten, kdo naslouchá (posluchač, adresát, příjemce). V tomto případě jsou účastníky rozhovoru dvě přítelkyně, Alena a Barbora. Chvíli mluví Alena, chvíli Barbora; jejich **komunikační role** se střídají. Dále je to téma, o kterém se mluví (**předmět komunikace**), v tomto případě svatba. K rozhovoru by nemohlo dojít, kdyby se Alena a Barbora nesešly (kdyby nedošlo k jejich **kontaktu**) a kdyby neovládaly stejný jazyk (stejný **komunikační kód**). Alena a Barbora se setkaly v prostředí, které je takovému hovoru příznivé, nic je podstatným způsobem neruší; takovému prostředí říkáme **komunikační situace**, někdy také komunikační kontext.

A co je důležité pro úspěšný průběh komunikace? Alena a Barbora si spolu chtějí povídat, rozhovor o svatbě je těší (jsou pro vzájemnou komunikaci **motivovány**). Obě se o Martinu, která se před několika dny vdávala, upřímně zajímají, patrně ji mají rády. I jejich vzájemný citový vztah je kladný. Říkáme, že mají pozitivní **postoj k tématu rozhovoru i k sobě navzájem**. Motivace, zájem, emoční vyladění a postoje komunikačních partnerů se významně podílejí na průběhu komunikace. Někdy k úspěšnému dorozumění přispívají, jindy mu mohou naopak bránit.
Sejdou-li se dvě osoby, každá z nich si odnáší z rozhovoru jiné informace, protože již před zahájením rozhovoru každá z nich nějaké měla. V rozhovoru si nevyměňujeme jenom věcné informace, ale také něco navíc. Ukážeme si to na dalším setkání Aleny a Barbory při prohlížení svatebních fotografií.

Alena: Tak už to honem vybal, jsem strašně zvědavá.

Barbora: Tady jsou. Některý jsou trochu mázlý, ale vcelku se vyvedly.

Alena: No teda, těm to sekne. O těch šatech jsme s Martinou mluvily, ale že z nich bude takovej model! Ona ale taky má postavu.

Barbora: To má. Fakt jí to moc slušelo, všem se myslím líbila.

Alena: a jakej dojem na tebe udělal Franta? Mně totiž ty dva k sobě vůbec neseděj.

Barbora: Proč, prosím tě? Já jsem ho zažila už víckrát a musím říct, že mi vždycky připadal sympatickej. Svatbu zvládal perfektně. Vyloženě můj typ. Kdyby Martina nebyla kámoška, docela bych jí ho záviděla.

Alena: Aha.... no my máme, pokud jde o pány, opravdu každá jinej vkus.

Barbora: To je snad dobře, ne?

Z rozhovoru se Alena dověděla, jak svatba proběhla, jak kdo vypadal, zejména nevěsta Martina. To jsou **věcné informace**, které si přála získat. Ale také se dověděla, jak se líbily nevěstiny šaty, co o nich soudí

Barbora a hlavně, jaký dojem udělal na Barboru ženich Franta. Barbora dala najevo své sympatie k Frantovi, Alena naopak své výhrady vůči němu a pochybnosti o Martinině volbě. Kromě věcných informací si tedy obě ženy navzájem sdělily **hodnotící postoje, názory, city** a trochu i skrytá přání. I tento rozhovor byl přátelský. Ale jak jsme viděli, stačilo však málo a rozdílné hodnocení Franty mohlo způsobit mezi oběma ženami mírné napětí. Barbořina poslední replika, provázená úsměvem, tomu zabránila. Co vlastně Barbora svou poslední replikou Aleně sdělila? Že různé názory na Frantu a muže vůbec nemohou na jejich přátelském vztahu nic podstatného změnit, ona si rozhodně nic takového nepřeje. Jestliže se každé z nich líbí jiný typ mužů, aspoň se nebudou jejich zájmy křížit.

Jasňa Šlédrová, Iva Nebeská

Komunikujeme po telefonu

Voláte do pracovny ing. Nováčka. *Odbyt.* (Rozuměj oddělení odbytu; nicméně si člověk připadá - už teď - odbyt.) *Dobrý den. Mohl bych prosím mluvit s ing. Nováčkem?* Odpověď pracovnice, pronesená v přirozeném tempu, věcně až úředně: *Ing. Nováček tady není. Tohle sice je jeho pracovna, ale já jsem tu jenom u počítače a ing. Nováček mě o svých plánech neinformuje. Takže to můžete podle svého uvážení zkusit později. - Děkuji vám; na shledanou. - Není zač. Na shledanou.*

K větám dlouhé repliky pracovnice by se lépe hodilo nervózně rychlé tempo a intonace poněkud vyčítavá nebo ironická, ne-li dokonce "seřvávací". Jako by tedy tempo přirozené a intonace jakžtakž neutrální byly nejvyšší mírou sebeovládání, jakou byla pracovnice schopna vyvinout. V každém případě vypustila do komunikačního kanálu něco, co si lze vyložit jako projev nevole. Sděluje totiž věci, na které se tazatel neptal: *já jsem tu jenom u počítače, o svých plánech mě neinformuje.* Patrně předpokládá další ptaní, další komunikaci, a dělá, co může, aby se jí vyhnula. Tím, co říká, však podsouvá tazateli otázky, které se podle její představy chystá vznést *(To není jeho pracovna? Jak to, že nevíte, kde je?).* Tazatel možná takové otázky ze zdvořilosti ani položit nechtěl, ale pracovnice jako by cítila potřebu obrnit se předem. Ovšemže kdo se obrňuje předem, ten chová vůči bližnímu hostilní, tj. nepřátelské postoje. Přitom hostilita není jen chuť někoho uškrtit: začíná už tam, kde si říkáme *Jdeš mi na nervy, nezdržuj mě.* Možná si takové postoje u sebe samého ani neuvědomujeme, ale rozhodně občas mluvíme jako ta pracovnice: jako bychom předpokládali hostilitu u svého partnera v komunikaci a obrňovali se. V takovém kontextu nabývá poněkud méně tradiční platnosti také *Není zač.* Obvykle se tento obrat užívá jako reakce na díky, které ze skromnosti odmítáme, a má tím větší cenu, čím víc **je** zač děkovat. Není-li zač a je-li jasné, že oběma účastníkům je to jasné, vyznívá takové *Není zač* jako poučující oprava předchozího *Děkuji.* A odpovídat na díky poučováním lze za zdvořilé uznat stěží. — Ale podívejme se teď na rozhovor z druhé strany. Pracovnice mohla být opravdu rozladěna, a to tím, že tazatel se nepředstavil. Je sice otázka, zda by si pracovnice nebyla ze své komunikační tísně pomohla lépe tím, kdyby se zeptala *Kdo volá, prosím?* nebo třeba i s trochou ironie *A s kým mám tu čest, prosím?* Dejme tomu, že jí v tom cosi zabránilo, ale své pocity pak přece jen, bezděčně a nefunkčně ventilovala. Tazatel mohl mít za to, že je sice slušné představit se tomu, s kým chceme mluvit, ale že všelikým zprostředkovatelům jako spojovatelkám ap. nemusí být nic po tom, kdo volá ing. Nováčkovi. Právě tohle možná pracovnice zaznamenala a cítila se - ona, možná vysoce odborná síla - znevážena v pouhou telefonistku, kterou nota bene kdosi zdržuje od práce na počítači v pracovně, kde je hostem. Takže oba byli svým způsobem v právu, a právě pro tento střet oboustranného nárokování nevyzněla komunikace pozitivně. — Co mohlo dát rozhovoru příjemnější, přijatelnější vyznění? Nejspíš půl kroku zpátky ze svých práv. Někdy stačí říkat totéž, ale vstřícněji v intonaci. Ten krok měli a mohli učinit oba, ale učiní to ten moudřejší. A tady díky Bohu za přirozený egoismus člověka: tím moudřejším budu já!

-man-

Co se všechno neskrývá Ve stínu Sierry Blanky

Sešitové dobrodružné romány na knihkupeckém pultě dnes už nikoho nepřekvapí. Ale často překvapuje jejich jazyková stránka. V případě kovbojky Ve stínu Sierry Blanky (vydalo nakladatelství Návrat v edici Dostavník, Brno 1992) od Rexe Careye - překladatel není uveden - čtenář z překvapení téměř nevyjde. Především proto, že výsledný text nečte, ale luští. Bonbonkem jsou souvětí typu: *Řekl si totiž, jestliže tucec rančerů, kteří si ho prohlíželi zřejmě uspokojeni svou volbou, poněvadž se jim zdál asi pravým mužem na pravém místě, nedal by se získat žádnou hmotnou výhodou, poskytnutou Foxem, aby se stal někdo z nich zrádcem, pak Rawlins, muž pracující s penězi, nebyl tak přímočarý, poněvadž peníze vždy rozleptávají charakter toho, kdo jimi myslí a hlavně cítí.*
Dále je velmi zajímavé, že *tehdy byli **muži tak trochu více muži**, protože byli blíž **bojovným dobám velikého tahu**, kterým byl Západ obsazen.* Souvětí *Pak otevřel ústa a odhalil drama dvou mladých srdcí (...)* vyvolá u čtenáře spíš smích než dojetí. Otevřením úst mohl být odhalen maximálně chrup.

Jako pěst na oko působí v textu slova stylově nenáležitá, např. *záhyb cesty (...) byl zakryt **odpočívárnou pro mužstvo**; Posléze promluvil do **předporady**; Zdá se, že všichni muži se odtud ztratili na nějaký **mýtink**.* Výrazným rysem románu je časté používání prostředků knižních, které mají patrně přidat kovbojce na vznešenosti a uměleckosti, např.: *zvrácená **tužba, skon** byl **obestřen** záhadou, Lips byl statečný človíček (...) **všecek** ohebný*. Překvapivý je vysoký počet přechodníků. Na třiceti sedmi stránkách se jich vyskytuje sto šedesát šest, což znamená v průměru čtyři až pět přechodníků na stránku. Na jedné straně jich stojí vedle sebe až deset. Mnohdy jsou použity v případech, kde by se lépe hodilo vyjádření větné, např.: *Je to chyba vašich dědů, jako jinde na Jihozápadě, **že vybojovavše** si krvavě a těžce svobodu, **zřídivše** civilizační centra a posléze stát, dali tomu státu nejliberálnější ústavu (...)*

Luštění takto prezentovaného dobrodružného románu je četba svým způsobem poutavá, ale zdaleka ne odpočinková.

Zuzana Groschupová

Trampský (?) pravopis
aneb K pravopisné normě časopisu Slunce

Časopis Slunce - list levicově orientovaného trampského hnutí, tzv. socialistického woodcraftu, vycházel od podzimu 1927 do dubna 1929. Vydávání časopisu bylo v tomto roce (pravděpodobně z finančních důvodů) pozastaveno a obnoveno v květnu 1931 (s podtitulem "měsíčník pro život proletářské mládeže"); tehdy se objevuje snaha redakce uplatnit v časopise zjednodušená ortografická pravidla (zrušení verzálek). V říjnu 1931 pak Slunce přechází na opět jiný druh pravopisu a setrvá u něho až do zániku listu (dvojčíslem

9/10 4.ročníku v prosinci 1932). Změny pravopisu nebyly redakcí ani předem ohlášeny, ani nijak komentovány.

Pro označení českých hlásek využívá pravopis Slunce v zásadě stejného souboru písmen jako pravopis současný, k některým výrazným změnám však přece jen dochází. Je patrná tendence k odstranění hlásky *x* a snad také *w* (např. *isav* místo *ISAW*);[1] *x* je kvazifoneticky přepisováno buď jako *ks (seks, tekst)*, nebo v rozporu s výslovností jako *kz (ekzistenční)*. Lze ale najít *w* ve slově *wolkerovi* a *x* ve slovech *boxer* a *marxova*. Důsledné je odstranění písmene *ů (generálům)*.
Písmeno *y* je možné psát jen po písmenech *d, t, n* označujících tvrdou výslovnost *(kritycké)*, všude jinde se píše *i (přizpůsobovat, taki, programi, zabívat se)*. Pravidlo má mj. ten blahodárný účinek, že eliminuje obtížné partie české ortografie (psaní *i/y* v kořenech slov, v koncovkách podstatných jmen, v příčestích podle kongruence). Je jednoduché a lehce se aplikuje: jediným prohřeškem proti němu, na který jsem narazil, je i v případě tak nepozorné redakce, jako byla redakce Slunce, písmeno *ý* ve slově *výtiskú*.

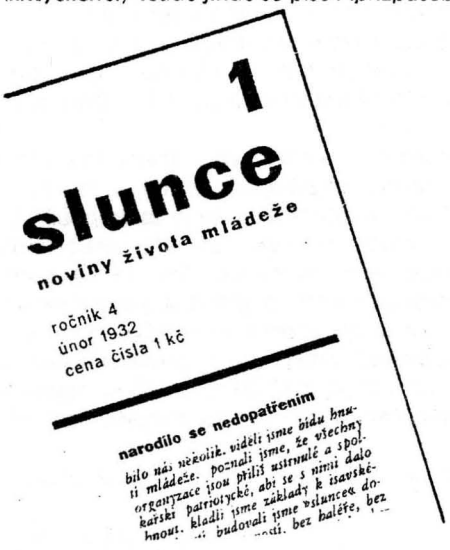
1
slunce
noviny života mládeže
ročník 4
únor 1932
cena čísla 1 kč
narodilo se nedopatřením
bilo nás několik. viděli jsme bídu hnu-
ti mládeže. poznali jsme, že všechny
organyzace jsou příliš ustrnulé a spol-
kárski patriotycké, abi se s nimi dalo
hnout. kladli jsme základy k isavské-
budovali jsme vslunce do-
bez haléře,

Pravopis písmena *ě* zůstává zachován, stejně jako označování měkkých souhlásek *ď, ť, ň (paďouři, chuť, dělat, právě, měnit, rádi, společnosti, činitel)*. U párových souhlásek na konci slov nedochází k fonetizaci pravopisu podle výslovnostní spodoby *(pud, způsob, loď)* a pravopis souhláskových skupin je také beze změny *(vše, odporná, řehtáme)*.
Skupiny souhlásek ve výslovnosti často zjednodušované píše Slunce neredukovaně *(studentskí, odstraňovat, která, trampské)* - s výjimkou geminát *(vyšího, podali, povinost, plamené)*; to vede k nejednoznačnostem *(podali)*.
Psaní *s/z* jako předložek i v předponách se řídí obvyklými pravidly *(s jakím, z toho, spoután, strhávali, spasitelé, zesiluje, způsob)*.

Z hlediska koncepčnosti a důslednosti nejproblematičtější částí "nového pravopisu" je patrně psaní přejatých slov. Obecná slova přejatá se píší většinou počeštěně. Jedinou výjimkou, kterou jsem při excerpci zaznamenal, je slovo *tramp*. (Pozn. red.: To se ovšem

[1] O zkratce nepodařilo se mi zjistit nic spolehlivého (prošel jsem české encyklopedie i Britannicu, knihu Dějiny skautingu; skautské časopisy jsou v Klementinu dočasně nepřístupné). Zajímavé by snad mohlo být, že zkratka ve své původní podobě zněla *JSAW*, což by, domnívám se, ukazovalo k jejímu českému původu (*J* pro junáci, *S* snad pro socialistický).

vyslovovalo a vyslovuje *[tremp]* i *[tramp].)* Počešťování je důsledné u slov *filozofie, pozic, organyzací, idealizm.* Geminátyse zjednodušují i ve slovech přejatých *(proces).* Rozkolísané je psaní anglicismů končících původně na *-ing,* u kterých pravopis někdy podléhá výslovnostní spodobě, jindy však ne *(trampink - smoking).* Patrná je tendence neoznačovat kvantitu samohlásek *(tragedye, pasivní),* lze však najít i výjimky *(tabú).* O problematickém odstraňování hlásky *x* jsem se už zmínil. Přechodové j se nepíše *(vegetarián, revolucionář).*

Verzálky zmizely ze začátků vět i z iniciálních zkratek. Také vlastní jména jsou sázena s minuskulí - a v kolísajících podobách vzhledem k pravopisnému zkreslení danému pravděpodobně chybami redakce *(jozefe horo x františkem josefem I., valentyn x valentin).* Snaha o zachování původního pravopisu vlastního jména je někdy silnější než nové pravidlo o psaní *i/y (nagy, mary)* i než tendence k odstraňování písmen *w* a *x.*

Tečka, čárka, vykřičník i otazník jsou používány obvyklým způsobem (až na poměrně časté redakční chyby v kladení čárky). Odlišné je použití uvozovek, majících kromě obvyklé funkce naznačení ironie také funkci označení vlastního jména tam, kde by mohlo dojít k jeho záměně s jménem obecným (např. *pekárek z "naší cesty").* Při označování přímé řeči jsou nahrazeny pomlčkou.

Časopis Slunce - anebo ať je aspoň jednou po jejich: časopis slunce chtěl zpřístupnit vytváření psaného textu vrstvám, pro které byla kodifikovaná pravidla nepřekonatelnou překážkou. Výrazně zjednodušil pravopis *i/y* a velkých písmen; tuto změnu uplatnil důsledně, elegantně a jednoduše. To však platí pouze tehdy, přistupujeme-li k problému ze strany tvorby textu. Naproti tomu recepce textu je, domnívám se (zvláště pro zkušeného čtenáře) značně ztížena. Nejde jen o nezvyklost, kterou text na čtenáře působí a která u něj často vzbuzuje až pocit nelibosti, ale i o to, že uplatněním nové normy se zvyšuje nejednoznačnost textu a roste tudíž vazba na kontext, a to jak v případě psaní *i/y (chatan a agaj bili kamarády),* tak i v případě vlastních jmen *(a "slunce" bude dál pronikat mlhami...).* Závažné nedostatky v koncepci a jejím praktickém dodržování lze prokázat u psaní slov přejatých, kde v nejednom případě můžeme nalézt dvojí pravopis u dvou autorů a řidčeji dokonce i v rámci jednoho článku. Celkově lze říci, že pravopisná pravidla Slunce, ač vycházejí z chvályhodné snahy zjednodušit zbytečně složitý český pravopis, nepřinášejí zjednodušení všude, prakticky opomíjejí nejobtížnější partie české ortografie (kvantita, psaní přejatých slov, *s/z, ě)* a někde dokonce zavádějí chaos a anarchii. Přihlédneme-li také k ideové náplni časopisu, lze říci, že v jeho případě došlo k příkladnému souladu formy s obsahem.

(Všechny uvedené příklady viz Slunce 4, 1932, č. 1-4.)

Aleš Kaňka

Doplněk redakce: Jak vypadá pravopis Slunce v praxi, resp. jak vipadá pravopis slunce a jeho mišlenkoví svět v praksi?

mladý člověk je običejně v ostrém protikladu k svému prostředí. proč? mladý člověk je příliš hranatý, divokí, roste tělo, svalstvo, duševní kvality zústávají dětské, je to období probouzejícího se seksu a tím vistupňované přirozenosti na úkor sociálních sil, popudú. jednota těchto životních činitelú se

probojovává chaozem nálad. mládí propadá příliš sobě, nemá chuti přizpůsobovat se ustáleným autoritám. ponořeno v sebe, vedeno mocnými pudy, nevivinulo se ještě tak daleko, abi pochopilo dyalektyku života, že rozhodujícími silami v životě jsou ne ty vnitřní, ale právě síli prostředí, které nenávidí a které přirozenost člověka utváří a přetváří podle potřeb společnosti. přirozenost (hlad - láska) se může projevovat v mezích sociálních. mohou nastat i okolnosti krityckého stavu společnosti, kdy z části nebo úplně potlačí lidskou přirozenost (válka).

(...)

podáme-li charakteristyku, vipadá takto:

1. **paďour** je každý člověk, kterí dospěl zdravé životní filozofie, vikašlat se na ideáli a přizpůsobit se - jde-li to - blahobitnému průměru, nedělat nic, co bi ohrozilo klidné zažívání. prostě: žít spořádaně a nemnoho mislet. nemá naprosto indyviduality je pasivním společenským tvorem.

2. **tramp** je anarchista. tramp je člověk, jehož přirozenost se nemohla v těchto úzkích hranicích projevovat. tramp se vzbouřil. v trampu se projevuje osobnost, která není dost silná a nedozrála k revolučnímu uvědomění. je to trampská volnost ze soboty na neděli, zapomenutí po celotýdení dřině na faleš a nenávist města.

3. **revolucionář** je člověk, kterí dospěl visokého stupně indyviduality a uvědomil si příčiny a podstatu všeho společenského a životního zla. poznává zákony života a působí uvědoměle na jejich rozvíjení. v revolucionáři jsou virovnány obě složki: přirozenost a sociálnost. bojuje za volnost naprostou. plně uplatňuje své životní síli. - v přechodném období t. zv. vibouření nastává úkol říci: kamarádko, kamaráde, nepřicházíme k tobě jako spasitelé. podívej se: chceš žít silně? chceš se stát paďourem, fotrem, od nichž si utek do lesú se svou láskou? chceš zestárnout do 25 let? nuže - tak chlastej, rvi se, vihazuj celé hospody, staň se abstynentem, vegetariánem, choď s nahími koleny nebo napolovic nahí, staň se asketou - budeš jistě dřív nebo později - až se vybouříš - paďourem. Ale chceš-li žít silně, není-li vše u tebe jen laciné gesto, budeš hledat jiné cesty. půjdeš cestou od chvilkového "uvolnění" k boji za svobodu a volnost naprostou, budeš se učit žít a nastřádané síli dají tobě štěstí, pochopíš příčiny své bídy, překážki, proč nemúžeš k sobě najít děvče jaké potřebuješ, proč nemúžeš dělat to, k čemu máš nadání a chuť, proč nemúžeš dnes plně rozvinout svou osobnost a život. staneš se naším kamarádem, kamarádkou. budeš odstraňovat s námi kameny, až povalíme celou tu spráchnivělou měšťáckou boudu, z které jsme utekli. staneš se revolucionářem.

Z článku "za řevu staříků zlích", autor "arjev", slunce 1, ročník 4, únor 1932. Doprovod: kratší články, báseň jana nohy; nabídka abc dyalektického materializmu, cena 3 kč; a výzva budoucím fotokorespondentům, aby se dali úkolovat a pro začátek uvedli "hospodářské podmínki místa kde bidlíš (zemědělství, průmisl (jakí)." Podotýkáme, že uzávorkování je autentické, a pochybujeme, že by redakci bylo šlo jen tak o fotky z vandrů.

Bylo-nebylo aneb Perevod

Ruština své výsadní postavení nedávno ztratila, ale ohlédnutí do této doby si jistě můžeme dopřát: a to v podobě žákovského překladu. Autorem je žák 7. třídy ZŠ Machov v pol. 80. let. V přepisu zachycuji původní podobu textu, pro přehlednost kladu do závorek škrtnuté výrazy a ponechávám ruské vpisky.

Ačkoli se tento překlad od originálu velmi odchýlil, jeho další kvality tím vůbec neutrpěly. Posuďte sami.

Vyprávění od odcova syna

Dávno - dávno, v mém dětství byl u nás doma starý vojenský kufřík... Ale hosti řádu, nebo závodních hraček v něm si nevšímali, ale táhnulo je to k němu - není možné říci jak je to k němu táhlo.

Bývalo poctou chodit sřádem na vzrostlich prsách.

Ale cic ti není potřeba.

Možná aby rozhodl odkrýtho a zachytit ho pohledem. A tam už zaléz se vším i s hlavou - staré otcovi odznaky, krásně známé chytré se slovami: "hystoryi". Toto lemovalo co v něm bylo tam byla hystorye. A jaké tam byli fotografie! Ze všech front otcovimi burzami poslané! Tady je na koni, jiný *(drugoj)* u kulometu, třetí u pušky. U všech byli surové a vzhled přímí: připraveni k boji za vlast Sovětů!

Bývalo, nadčení odcovský kufřík v kterém bude jednou celá hystorye. Slišení od odce a jeho kamarádů.

(Ale jak vsipali svinským krokem) A jak vsipali...adrmirálu Kolčaku, a jak se jim sipali peníze. A jak ukázali baronu Brangelu, *v kakom krimu paku zimujut.* A slavně šumí nad tebou lechký výtr. A nutí tě samotného letět s krásnými bruslemi v svobodnou Ataku. A už dávno byl zakrytý kufřík a ukryli tebe s dějem a všechno leží, neuspokojíš se, a neusneš.
Kvůli takové hystoryi. Všechno letí a letí, jmenují se a jmenují. Nechtějí se uspokojit.

Štěpánka Prušová

Metaforické portréty jazyka

V zázračném čase od dvou do pěti kopírujeme systém z matčina do svého nitra, a dojista je to méně jedno-jednoznačný proces, než když si přenášíme program z vypůjčené diskety na harddisk svého počítače, uvádí Miroslav Červenka ve svém zamyšlení nad jazykem (ČDS 1/1993). Jak často se při uvažování o jazyce uchylujeme k metaforám! Odvěké metafory vztahující jazyk k jevům a činnostem přírodním i specificky lidským doplňuje tato část dvacátého století o metafory z oblasti umělé inteligence. Počítačové zpracování jazyka na způsob lidské produkce a interpretace textů ovlivňuje zpětně zase úvahy o jazyce, v jeho vazbě na myšlení přirozené a umělé.

Každý lingvistický směr přistupuje k jazyku s určitou výchozí, dobově podmíněnou intuicí, z nichž každá jazyk určitým způsobem nasvěcuje, a vybírajíc určitý aspekt, umožňuje jím nahlédnout do jazykového nitra. *Jazyk - strom, jazyk - organismus, jazyk - živočich.* Devatenácté století, jež odhalilo evoluci, si osvojilo biologickou metaforu jazyka: Jazyky sahají svými kořeny, vyrůstají z toho či onoho podloží, větví se, košatí, zušlechťují, množí, stárnou, degenerují a vymírají, podobně jako živé organismy. Pojmosloví jazykovědné je inspirováno pojmoslovím věd o přírodě.

Romantický antropomorfismus zase připisuje jazyku rysy přímo lidské, člověčí, když vytváří paralelu *jazyk - duch, národ, kultura, civilizace, lidstvo.* Humboldtova metaforika se vyznačuje, jak uvádí Heidegger na její adresu, mlhavou pronikavostí. Věčný pohyb, proud, tok, řeka, prameny, zdroje, stopy, zanechané otisky. Jazyk je řečiště, kterým může duch hnát své vlny s jistotou, že prameny nikdy nevyschnou. Duch se vznáší nad jazykem jako nad bezednou propastí, z níž může pokaždé načerpat tím víc, čím víc už z ní získal. Romantická metaforika obepíná sémantický prostor, v němž sídlí lidský duch i jazyk, a zkoumání jazyka je zkoumáním člověka a jeho duchovní činnosti. Jazyk jako předmět zkoumání je syntetický, nerozčleněný a kontinuální, a takový je i jazyk výkladu. Nevytváří specifické lingvistické pojmosloví, nerozkládá jazyk na části. Neboť ať bychom se jakkoli pokoušeli rozčlenit jazyk na prvky, vždy zůstává něco, co se vymyká zpracování, a sice jednota a dech živoucího.
Konstruktivistický duch počátku dvacátého století vytěsnil metaforu biologickou i antropomorfickou a nahradil ji metaforami *jazyk - nástroj, jazyk -*

konstrukce. Instrumentální metafora odpovídá optimismu industriální společnosti. Jazyk - nástroj je tu proto, aby uspokojoval lidské potřeby. Slouží, je používán a zdokonalován. Lze jej rozebrat na konstitutivní prvky a odhalit, čím jsou drženy pohromadě, určit, čemu všemu může sloužit a jak. Metafory prostředku, funkce, účelu, struktury zachycují jasnou a přehlednou stavbu jazyka, v níž je vše funkčně skloubeno, a přitom lze odlišit horizontální roviny a vertikální funkce, stejně tak jako lze ve funkcionalistické budově zřetelně vidět její konstrukci, jednotlivá patra, schodiště, rampy.
I uvnitř moderních lingvistických směrů nacházíme metafory, jimiž se jednotlivé strukturalismy navzájem odlišovaly. Vzpomeňme de Saussurovu metaforu *jazyk - šachová hra.* Dohodou, konvencí jsou přiřazeny figurám na šachovnici distinktivní hodnoty, a ať jsou figury ze dřeva, anebo ze slonoviny, nemá to na jejich tahy na šachovnici žádný vliv. Stejně tak jsou plně arbitrérní i jazykové znaky, jejichž hodnota je vymezena relacemi k jiným jednotkám v systému.

Jakobson naproti tomu ve svém americkém období znovu klade otázku, již formulovala už antická filozofie jazyka a sémiotika a o níž se diskutuje např. v Platónově dialogu Kratylos: dochází v jazyce ke spojení označujícího s označovaným skutečně jen na základě konvence (thesei), anebo též na základě přirozenosti (physei)? Jakobson oživuje Peirceovu metaforu *jazyk - ikon, jazyk - index, jazyk - symbol* a inspiruje se Peirceovým triadickým pojetím podstaty jazyka natolik, že usiluje o syntézu Saussurovy záliby v dichotomiích s Peirceovou triadičností. Z jistoty strukturního nadhledu spočívajícího na závěsném lešení binarismu, z něhož lze obhlédnout stavbu jazyka a jehož nosnost se bez předmětného světa docela dobře obejde, sestupuje Jakobson opět ke kořenům, jimiž jazyk jako by vyrůstal z lůna přírody a dokonce opakoval její tvary. Navíc Jakobson doplňuje triadickou matrici o čtvrtý člen, *artifice*, mající vystihnout specifičnost estetického jazykového znaku.

Jinde zase Jakobson zachycuje jazyk šestičlennou geometrickou soustavou funkcí - tykadel, z nichž první je vysíláno k předmětu, druhé k původci, třetí k příjemci, čtvrté tykadlo kontroluje kód, jímž se sdělení uskutečňuje, páté ohmatává kanál, jímž prochází, a šesté se obrací zpátky ke sdělení, stávajíc se tak funkcí estetickou. Představa jazyka jako praktického nástroje nasazeného na uspokojování lidských vyjadřovacích potřeb, a zároveň

nástroje nasazeného na uspokojování lidských vyjadřovacích potřeb, a zároveň nástroje zprostředkujícího sdělení mezi mluvčím a adresátem, má své pokračování v komunikační teorii jazyka. Obě představy se prolínají navzájem v metafoře *jazyk - uchopování*. Jazykem uchopujeme myšlenku a předáváme ji druhému, aby ji spoluhráč dostal v podobě co nejzpracovanější a mohl provést s touto mentální loptou zase svůj záměr.

Paralela *jazyk - komunikace*, jež se tu rýsuje, je v současné době asi nejpropracovávanější metaforou jazyka. Praménky jazyků jednotlivců se rozlévají do moře nekonečné solidarity, v němž se rozplývají ostré kontury vyhraněných individuálností. Vyústěním je pak vize společného náhledu, vtělená do metafory *jazyk - dialog*. Zároveň se však objevuje i představa, že jazyk není jen prostředkem bezbřehé komunikace lidí, ale i *zahradní zdí* jejich soukromí. Nehodlá být tisíci indiskrétními průchody, hlásí se otevřeně i ke svému poslání diskrétnímu. V něm nejde o uchopení, zmocnění se myšlenky a manipulativní zacházení s ní. V hermeneutickém přístupu k jazyku stále větší frekvence nabývá slovo *rozumění*. Ne gesto moci, ale rozumění jako otevírání brány pro vstup do myšlenky druhého, a zároveň touha po tom, aby vstupující byl pln ohledů na mé soukromí.

Pro závěr dvacátého století je příznačná nejen metaforika z počítačových oborů hardwarových i softwarových, testující analogii přirozených a umělých generátorů jazyka. Setkáváme se i s novou inspirací přírodovědnou, či lépe sociálně přírodovědnou, totiž ekologickou. Metafora *jazyk - prostředí*, v němž žijeme a navazujeme vztahy k druhému, prostředí, do něhož jsme vstoupili a jež má být respektováno a uchováno. Lingvistický zájem o jazyky menšinové a malé, o jevy lokálně specifické, jinaké, nepřevoditelné a nepřesaditelné je typem ekologického přístupu k světu a zachování rozmanitosti jeho druhů.

Světla Čmejrková

Sokolům ke sletu (a o sletu)

MIROSLAV TYRŠ (17. 9. 1832 - 8. 8. 1884): otec sokolské ideje a tvůrce českého tělocvičného a sportovního názvosloví. Tolik se o něm obecně ví. Podívejme se, jak vlastně vypadal jazyk jeho spisů. Vybrali jsme ukázku z Hodu olympického, který vyšel v nakladatelství Olympia roku 1968 za odborné spolupráce dr. Alexandra Sticha.

"Zprvu pravil jsem: nemá nikdo poklecávati[1] u pracovitosti své. A takto činí, kdo tělocvik pouze pěstuje a lov, namáhaje se rád, pokud se těla týče, jinak ani učení ani slyšení ani bádání nejsa dychtiv. Avšak rovněž a neméně klecá i ten, kdo pracovitost svou na opáčnou toliko stranu vynakládá."

Tak dí Platón v slovutné oné rozpravě, v níž o zřízení státu a vychovánímládeže pojednává, Platón, onen přední hajitel a oslavovatel souměrného všech vloh a nadání vývoje, jímž bohům milý národ řecký nade všechny vynikal i vrstevníky i následovníky svoje. Bylať zajisté myšlénka, že by člověk z dvou nestejně oprávněných částí sestával, Řeků naskrze daleká. Vidouce oni v ústrojí těla i schopnost k vývoji i potřebu jeho, nepřestávali na tom, jak příroda tělo toto byla zůstavila; než právě ze schopnosti této odvozovali, žeť úloha rovněž důležitá a neodbytná pečovati o odchování, zdokonalování a ušlechtění ústrojí toho. A tak jako veškeré vychování nepřenechávali i toto libovůli jednotlivce, než i zde vše zákonem předepsáno a veřejným nákladem vydržováno bylo. Bylať to povinnost každého občana řeckého, dbáti o gymnické[2] - jak tomu děli - vychování i svoje i synů svých. Řek v gymnasiu nevychovaný a tudy již nevyvinutým útvarem těla svého od spoluobčanů svých se lišící nebyl by v žádném státě za občana plně oprávněného, než spíše za helénského barbara mezi Helény[3] uznáván býval. Ano v přemnohých státech zákonem vysloveno bylo, že nikdo, jenž by gymnicky úplně vzdělán nebyl, práv občanských požívati nemůže.[4]

Mělť totiž Řekům tělocvik též význam jiný, význam státní, onen pouze vychovatelský daleko převyšující. Že stát jen tenkráte silný je a bezpečný, když silní a stateční jsou pouze členové jeho, to u veškerém národě zdálo se býti pravdou platnou a nevývratnou. A zásada tato u spojení s onou, Řekům rovněž nade všecku pochybnost povýšenou, že občanu obec nade všechno býti, že i prospěch i slávu svou toliko prospěchem a slávou vlasti vyhledávati má, živoucí přesvědčení tato zrodila onu obětovnost

---

Poznámky M. Tyrše

[1] Na jednu stranu napadati, tudíž: jednostranným býti.

[2] *Gymnastika* či tělocvik u Řeků jméno své z toho měla, že cvičení nazí *(gymnoi)* odbývali. Odtud *gymnasion* tělocvična, *gymnast* = cvičitel, *gymnasiarch* = náčelník.

[3] Tak totiž Řekové sami sobě říkávali. Jméno Řeků *(Graeci)* teprv později odjinud jim uděleno.

[4] Jak dlouho každý cvičení v gymnasiu navštěvovati musí, nebylo ve všech státech stejně ustanoveno. Průměrně povinnost tato od útlého mládí až do 30. roku trvala.

a nadšenost, zplodila ony veličiny rekovné, jimiž na vše věky národ hélénský stal se předmětem obdivu a oslavování. Za touto příčinou i mudrcové i zákonodárci řečtí vše, co tělocviku se týkalo, zevrubně v úvahu brali, a jak Solón v Athénách, tak již dříve Lykurgos v Spartě cvičení zákonitě určil a obmezil, připouštěje toliko ona, jež by junstvo co statečné a obratné bojovníky odchovávala, a zavrhuje všecka, která k pouhým umělůstkám by čelila. A proto umínili sobě Řekové zvykati na cvičištích svých hochy a juny svoje snaze a zápolu, boji a vítězství, by závodíce zde vespolek bez jiné odměny, než jakou poskytovala čest zvítěziti, spatřovali napotom co mužové v obraně a oslavení vlasti nejkrasší vděk za veškeré snahy svoje. Tak srostl tělocvik se všemi nejvznešenějšími stranami povahy řecké: s ladností, a souměrností vývoje lidského, kteréž se dopínali, s krasocitem, jímž ve vyvinutém těle lidském nejvyšší zjev božské krásy spatřovali a v nepřekonaných výtvorech uměleckých zvěčňovali, s vlasteneckou myslí a nadšeností jejich, kterouž nepatrni často počtem i svobodu svou i vzdělanost evropskou proti přesile barbarské Asie ubránili a zachovali. (s. 5-7)

Dlouho jsme hledali, než jsme našli rozhraní dvou souvětí, kam by šlo bezbolestně umístit poznámku. Větné celky jsou sice odděleny tečkou (na Taneční hodiny pro starší a pokročilé je ve vývoji našeho písemnictví ještě čas), ale v řečnickém a populárně výkladovém stylu 19. století bylo zvykem je přes tuto hranici provazovat daleko větší měrou než dnes. Slouží k tomu tzv. poukazovací neboli deiktická slova, postaru zájmena a zájmenná příslovce *(Tak dí Platón, Vidouce oni, Za touto příčinou)*, **tzv. mezivětné spojky, které nespojují věty v souvětí, ale větné celky navzájem (dodnes užívané** *a tak, a proto*, **ale i archaické** *Ano* **ve významu stupňovacím). Oblíbené bylo také příklonné** *-ť (Bylať to, Mělť)*, **které, jakkoli se vyvinulo z kontaktového dativu** *ti* **(srov. např. staročeskou píseň** *Byla ti sem v sádku)*, **stal se postupně prostředkem utváření spojek** *(neboť)* **a částic** *(vždyť)*; **používáním v začátcích vět nabyl významu, jemuž je nejblíže zdůvodňovací** *totiž*. **— Dalším nápadným rysem, který Tyršův jazyk odlišuje od dnešního, jsou slovosledné inverze: jednak u shodných přívlastků** *(za veškeré snahy svoje)*, **kde je dědictvím latiny, jednak u sloves, která - po vzoru němčiny, ale i latiny - stávají na konci vět. V češtině bylo po dlouhá staletí běžně (zejména ve větách vedlejších) to, co známe ze současné němčiny a jiných jazyků jako větný rámec: tedy určité sloveso na začátku, příčestí na samém konci** *(myšlénka, že by člověk z dvou nestejně oprávněných částí sestával)*. **Takže paradoxně: projevy velkých vlastenců Palackého, Tyrše, Riegra připomínají slovosledem němčinu, tehdy nemilovanou. S tím souvisí i jiné rozložení důrazových pozic: zatímco my dnes máme především dvě, na začátku a na konci** *(Tobě to neříkám, říkám to jemu)*, **v jazyku 19. století býval nejčastěji přízvuk na pozici předposlední. Pokud vás Tyrš uchvátil, neměli byste číst** *ve vyvinutém těle lidském nejvyšší zjev božské krásy spatřovali*, ale *ve vyvinutém těle lidském nejvyšší zjev božské krásy spatřovali*. **Ale zpátky ke starým Řekům.**

V té míře sloučen byl tělocvik s veškerým životem helénským, že ani rajské ostrovy blaženců zesnulých bez zápasišť sobě mysliti nedovedli, a žádná větší slavnost bohům ku poctě konaná neodbývala se bez závodů tělocvičných. Neb jsouť i bohové, - jež každý národ podle obrazu svého si tvoří - jak Platón dí, přátelé her gymnických, jež nelze poctíti způsobem krásnějším a důstojnějším. Tak tedy

závodivost na cvičištích pěstovaná v nadšený vyšlehávala plamen, když k hodům bohů lid se shromáždil, by s napnutým zrakem díval se na vrcholy umění a síly gymnické, na výkvět zdatné, krásné a utužené mládeže vlastenecké. (s. 7-8)

A nyní konečně trochu nově tvořené terminologie: *borcování, všeboj, sot.* **Význam si domyslíte, nebo ho Tyrš popsal či uvedl synonymum. Snad jen** *sot* **může vrtat hlavou: jde o přímý úder a slovo bylo snad přitvořeno ke slovesu** *sotit se na někoho,* **tj.** *napadat ho.*

Po rohování nastalo borcování, pankration či všeboj zvané a ze zápasu a rohování složené. Bylť to ze všech závodů nejúchvatnější, na nějž se odvážiti mohl, kdo neobyčejnou silou a vycvičeností vynikal. Tu všech téměř těla částí, rukou a chodidel, paží anohou, loktů a kolenou, ano i prsou a ramenou k nejrozmanitějším i útočným i úbranným pohybům použito. Chvaty a obmyky, předskoky a odskoky, soty, ruby a kopy všeho druhu bleskem se střídaly. U žádného závodu i síla i obratnost i sebranost i lest v také míře o přednost neřevnily. Chtěliť takto Řekové, jak Solón u Lukiana dí, zvykati junstvo své tomu, by poblíž na nepřítele doráželo, nebojíc se úderů a ran, jimž vydáno jest. Předpokládaliť, že kdož nahý směle na protivníka doráží, obrněn jsa tím nejohroženěji půjde do boje.[5] (s. 32)

---

[5] Šermování s oštěpem a mečem *(hoplomachia)*, ačkoliv od zvláštních šermmistrů, *hoplomachů* zvaných, mu pilně cvičeno bylo, přece aspoň v olympických hrách nikdy se neprovozovalo. Neboť boj pouze žertovný snad s tupými zbraněmi a v chránidlech pro ně neproniknutelných nebyl by se ovšem nikterak srovnával s opravdivostí závodů ostatních a s důstojností slavnosti olympické, nejvyššímu bohu helénskému zasvěcené. Šermování však opravdové se zbraní ostrou v obyčejných, tělo neúplně kryjících chránidlech helénských byloť s patrným života nebezpečím spojeno, jemuž vydati nehodlali Řekové výkvět mládeže svojí. V dřevnější době heroické arciť i hoplomachie k slavnostním závodům počítána. Tak vyzývá u Homéra Achill dva nejudatnější reky z vojů helénských, by obrnění s bodavou ocelí se potýkali.

Tak vece. Povstalť hned velký Aias Telamónský,
vstříc povstal jemu Týdeovec silný Diomédés.
I z obojích pak stran, mezi zástupy v zbroj se oděvše,
naproti vystoupí vprostřed, žádostivi kolby.
Hrozně hledí druh na druha; žasnou všichni Achájští.
Když však postupujíce se již přiblížili k sobě,
třikrát na se ženou, třikráte z blízka se utknou.
Tehdy štít prorazil Aias Diomédu okrouhlý,
než netknul se těla, brnění mu bránilo uvnitř.
Týdeovec však, vezdy přes štít míře mohutný,
hrot lesklý na ratišti do hrdla mu vraziti hodlal.
Než tu o Aiantův se život strachujíce Achájští
kolby nechat kážou, vezmoucím výsluhy rovné.

I zde tedy Řekové, bojíce se o život reka po Achillu nejstatečnějšího, nedopouštějí, aby závod krvavého rozhodnutí došel.

Jak je vidět, antická tematika se neobešla bez vysvětlivek ani v době Tyršově. Mimochodem: kolik z našich čtenářů si bez upozornění povšimlo, že organizujícím principem těch dlouhých veršů je - víte co, přemýšlejte o tom jako o hádance, a rozluštíte-li ji, napište nám.

A ještě několik drobných excerpt z *Hodu olympického:*

obsah úmluvy této ***na touši*** *Ifitově kolkolem napsané (touš* - disk; dnes dožívá ve významu *puk);* rovněž: *jiný* ***toušem,*** *jiný oštěpem snažil se předstihnouti soupeře svoje*

předstihy *koňské* (nejsou přesnější než *dostihy?);* ale i ***závody*** *koňské*

bděli, aby stávajících (no vida - ještě dnes to adjektivum leckdo zapovídá) *pravidel a zákonů* ***úpolnických*** *přísně šetřeno bylo* (dodnes žijí jako termín *úpolové sporty,* tj. řekněme zápasivé); též ***k zápolu*** *se chystají*

v dvojici neb ***čtyřici*** *se sestavili*

v náponu *veškerých sil* (bratr *výmyků, kleků, výponů...)*

v stadiu *(stadion):* ale v antice to byla i délková míra, asi jako když fotbalista měří na *hřiště* nebo plavec na *bazény)*

odsot, odrub; podtrh, podraz (míněný jako legální prostředek v zápasu, totiž *podražení* soupeře)

vycvičení ***hořeního i doleního*** *těla*

po každém ***potyku*** *i vítěze i* ***lichníka*** *znovu* ***hřebím*** *v dvojice rozřadili (potyk < potýkat se; lichník* - kdo zbyl při losování jako lichý; *hřebí* srov. slov. *žrebovanie)*

ku kamenné ***metě*** (víme ještě, z čeho pochází *dosáhl nejvyšších met?)*

nejeden byl mezi ověnčenými, u něhož ***k opletu*** *přeborníkovu družila se i sláva básníka a filosofa, vojevůdce a státníka velkého (oplet:* před ověnčením ovázali přeborníkovu hlavu vlněnou páskou)

Dva sletové ohlasy

Václav Havel (LidN 11.7.94 a o týden později Týdeník Rozhlas):

To cvičení (tj. slet) *... mělo ducha, to nebyla drezúra, přehlídka dokonalých pohybů. Z toho čišel jakýsi druh dobré vůle, lidské vzájemnosti, lidské solidarity, smyslu pro rodinu, pro podávání si rukou generací...* (a o cvičení Věrné gardy, tj. seniorů:) *Čišela z toho taková láska k vlastní zemi, k její svobodě, k její demokracii... Těm sokolům to nevyneslo nic, pouze výlohy. Museli si platit stejnokroje a cestu sem, ale radost ze společného vystoupení, ze společné demonstrace jakéhosi názoru, to je něco velmi, velmi povzbuzujícího, co mě, po pravdě řečeno, zaujalo stokrát víc než desítky politických šarvátek či afér.*

Nic vám není nápadné? Jde o sloveso *čišet*. Je původu zvukomalebného a označovalo vítr pode dveřmi, meluzínu ap. Dodnes říkáme *čiší z něho chlad*, a také my jsme v článku o bestselleru psali o "americkém duchu, který z knihy *čiší jako průvan"* (s. 91). Označujeme tedy *čišením* vanutí studené a nepříjemné - a jen tento význam uvádějí i naše slovníky. Užije-li se sloveso zatížené zápornou konotací při hodnocení kladném, vyznívá pak to kladné hodnocení ironicky: představme si třeba *krásně jste mi ten projev sesmolil; pane ministře, díky vám můžeme zvýšit sociální dávky, protože jste už do státní pokladny nahamounil dost financí.* (Upozornění pro méně laskavé čtenáře: pokud je redakci známo, poslední dva výroky nepocházejí od Václava Havla.)

Pan prezident však svá slova o sokolech ironicky nemyslel. Tak co: opravíme slovníky (jak se podle zlých jazyků dělo za minulého režimu) - anebo naše slova dolehnou k Václavu Havlovi a on si je vezme k srdci?

Radka Tesárková (Svobodné slovo 9.7.94):

Slet se mi líbil, ale (...) slyšela jsem také slova zklamání. Skupina žen cvičící skladbu Asociace sport pro všechny se mi svěřovala, jak jim bylo líto, že je sokolové nepozvali do průvodu, že jejich skladba byla vystřižena z televizního zpravodajství jakoby neexistovala, (sic) *že se na ně někteří starší sokolové dívají skz* (sic) *prsty a... No dobře říkala jsem si,* (sic) *asi trochu přehánějí. Ale. Na tento rozhovor jsem si vzpomněla o něco později, na tribuně, když končila ona výše zmíněná skladba. Pěkné, náročné cvičení. Na odchodnou zněla skladba Yo Yo Bandu Rybitví. Starší sokolky se vedle mne začaly durdit. Tahle skladba sem nepatří, neměla je (!) sem pustit, není to sokolské... a vůbec. A co je sokolské?,*(sic) *zeptala jsem se. - Ty naše staré sokolské písničky!,* (sic) *zněla odpověď. Ty moderní písničky sem nepatří.*
A tak se ptám: Mladým lidem se líbí moderní hudba. Nepatří proto do Sokola? (...) *Bratr Tyrš by se asi divil...*

Nuže: předkládáme vám text písničky *Rybitví* (podle průvodního textu k CD skupiny Yo Yo Band z r. 1993; autorem textu je Richard Tesařík). Do našeho časopisu se hodí, protože si vynalézavě, i když s cílem nijak vysokým, zahrává s etymologiemi a pseudoetymologiemi českých obcí. Však se přes ten nápadný *Pičín* podívejte na *Solopysky, Kozolupy* a nakonec i na to *Rybitví:* copak vůní připomíná rybinu?

Avšak bratr Tyrš - ten, který vázal tradici sokolskou a tělovýchovnou na nemoderní, ale vznosný ideál starořecký - bratr Tyrš by se nejspíš opravdu divil, jakáže *skvěle složená kytka* upoutává české borce dneška na českých děvách. (Ostatně: není příznačné, že pí. Tesárková, která nedomýšlí ideje, nemá domyšlenou ani interpunkci?)

Nejlepší holky jsou
z Nedvězího Mejta
Nejlepší holky jsou
z okolí Holostřev

Rybitví Rybitví Rybitví
ani tam to není špatný
Rybitví Rybitví Rybitví
i tam to musí bejt

Nejlepší holky jsou
od Vlachova Březí
Nejlepší holky jsou
z okolí Kozolup

Pičín Kozomín Řitka
skvěle složená kytka
Pičín Kozomín Řitka
tak tam to musí bejt

Nejlepší holky jsou
od Černýho Vola
Nejlepší holky jsou
z okolí Solopysk

Znám taky jednu z Dejvic
ta tam toho má nejvíc
Znám taky jednu z Dejvic
tak ta je teda má

Podle sdělení jednoho z příznivců Yo Yo Bandu prý kapela na svých koncertech podává k poslednímu verši vysvětlení *tak ta je teda moje...*

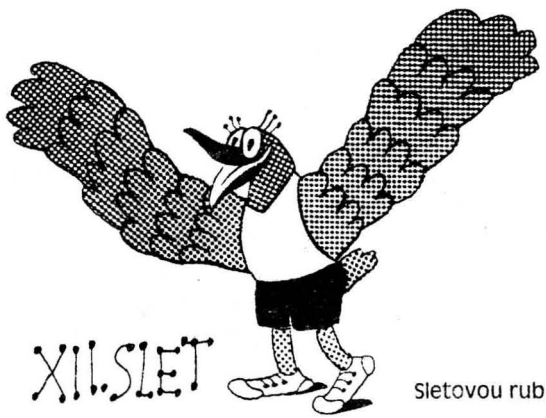

Sletovou rubriku sestavil Josef Šimandl

Jazyk v literárním díle a ve filmu

To je podtitul knížky Aleny Macurové a Petra Mareše **Text a komunikace**, která vyšla v r. 1993 (s vročením 1991) v pražském univerzitním nakladatelství Karolinum. Autoři ji věnovali svému učiteli prof. Karlu Hausenblasovi k jeho životnímu jubileu. Knížka obsahuje dvě původní studie, které spojuje nejen sémiotický přístup k textu, analýza literárního díla/filmu z hlediska toho, jak se různé znakové systémy podílejí na utváření smyslu celku, ale i blízká teoretická východiska.

Fundovaná studie A. Macurové **Komunikace v slovesném textu, slovesný textv komunikaci** zasvěcuje čtenáře do "života" textu. Jak naznačuje název, rámcem výkladů autorky je vztah mezi textem a komunikací: text je jednak součástí komunikace, článkem zprostředkujícím přenos významů od mluvčího k posluchači, od autora ke čtenáři (text v komunikaci), jednak je složitě strukturovaným celkem, mezi jehož částmi jsou souvislosti komunikační (komunikace v textu). Právě tento druhý aspekt je tématem stati.

Na konkrétním materiále umělecké prózy (především Nerudových Povídek malostranských) představuje A. Macurová precizní sémiotickou analýzu textu; ukazuje, které prostředky a jakým způsobem se podílejí na utváření smyslu literárního díla, identifikuje instrukce, jejichž složité navrstvení orientuje čtenáře nejen k pochopení smyslu textu, ale také k operacím "uvnitř" textu. Neomezuje se na prostředky v obvyklém významu jazykové, ale na pozadí celku literárního díla zkoumá i funkci mlčení a smíchu v uměleckém textu. Poslední kapitola je věnována překladu: autorka tu na konkrétních příkladech ukazuje, jak překladatel umělecké prózy svým pojetím literárního díla přispívá k tomu, jak ho budou chápat čtenáři; v překladu se tak na instrukce pro čtenáře, vložené do díla spisovatelem, navrstvují instrukce vložené překladatelem.

Studie Petra Mareše **Film a verbální komunikace** je v našem lingvistickém kontextu bez nadsázky průkopnická. Přístupnou formou autor uvádí čtenáře do širší problematiky filmové komunikace: nabízí mu ucelený pohled na vývoj hraného filmu z hlediska toho, jak v něm v závislosti na technických možnostech a vynalézavosti filmařů úloha přirozeného jazyka postupně narůstala.
Teoretickým východiskem vlastní autorovy analýzy je podvojnost filmové komunikace: primární je komunikace mezi tvůrcem filmu a divákem; jedním z prostředků, pomocí kterých tvůrce filmu svůj záměr (někdy přímo poselství) dává najevo, je komunikace mezi postavami ve filmu. Marešova studie na rozsáhlém konkrétním materiále zkoumá složité navrstvení prostředků a funkcí přirozeného jazyka, které si jako řadoví filmoví diváci zpravidla vůbec neuvědomujeme.

Knížka **Text a komunikace** přináší hodnotné teoretické výsledky podložené detailní analýzou materiálu. Významným způsobem tak zpřesňuje naše poznání o prostředcích utváření smyslu literárního a filmového díla a v neposlední řadě nutí čtenáře k přemýšlení. Již pro tyto kvality ji můžeme doporučit nejen příznivcům sémioticky orientované textové lingvistiky.

Iva Nebeská

Slovník české frazeologie a idiomatiky (SČFI)

Vydáním III. a IV. svazku SČFI (Výrazy slovesné) v nakladatelství Academia (Praha 1994) je po jedenácti letech úspěšně završeno dílo, které můžeme bez nadsázky charakterizovat jako monumentální. Svým rozsahem (dohromady 2394 stran), vědeckým pojetím (vychází z lexikologické teorie vypracované Františkem Čermákem) i způsobem zpracování předčí vše, co bylo u nás na tomto poli dosud publikováno: v našem století např. Lidová rčení J. Zaorálka, v dávnější minulosti Česká pořekadla F. L. Čelakovského aj. Když vyšel r.1983 první svazek SČFI (Přirovnání), bylo hned zřejmé, že půjde o slovníkovou příručku nikoli jen pro úzkou vrstvu lingvistických profesionálů. Však také po ní nedočkavě sáhla široká veřejnost (náklad bezmála 20 tis. výtisků byl téměř celý rozebrán), od pasivních milovníků jadrného lidového výraziva až po aktivní uživatele s jazykem tvořivě pracující (spisovatele, překladatele, novináře).

Kolektiv pracovníků z oddělení češtiny pro cizince FFUK (vedený F. Čermákem a J. Hronkem), rozšířený od svazku II (Výrazy neslovesné) o několik předních lexikografů z Ústavu pro jazyk český (vedených J. Machačem), neměli při práci na SČFI zvlášť od začátku 70. let na růžích ustláno: někdejším strážcům ideologické nezávadnosti byla podezřelá nejen sama obsahová náplň Slovníku (rčení vždy bývala úlevným ventilem lidové kritičnosti), ale i politická nepřizpůsobivost zpracovatelů (až do r. 1989 byli svými zaměstnavateli spíše trpěni než podporováni. Vysoké veřejné uznání (cena ČSAV), kterého se pak kolektivu autorů SČFI dostalo r. 1990, bylo tedy víc než jen oceněním odborných kvalit jejich díla.

Slovník zachycuje stav současné české frazeologie a idiomatiky, jak byl zjištěn excerpcí literatury, záznamy živého mluveného jazyka i kolektivně ověřovaným individuálním územ zpracovatelů. Autoři bohužel ustoupili od citace pramenů, takže uživatel jejich Slovníku nepozná, zdali byl výraz doložen v literatuře, zaznamenán anketou, popř. identifikován jen vlastním územ. Každý svazek SČFI (kromě sv. III-IV) je relativně samostatným dílem komplexního lexikografického popisu frazeologie a idiomatiky češtiny. Slovník, který zahrnuje i synonyma, antonyma a cizojazyčné ekvivalenty (anglické, německé, francouzské a ruské) má tedy současně povahu slovníku synonymického a překladového. V tom je jeho velká přednost. Cizojazyčné ekvivalenty, pořízené rodilými mluvčími s vysokou bohemistickou kvalifikací, vycházejí vstříc hlavně potřebám stylově adekvátního překladu, mohou však sloužit i ke konfrontačnímu studiu frazeologie v měřítku evropském. V tomto směru poskytuje materiál SČFI zvlášť bohatou příležitost ke sledování sémantických paralel na základě společného původu (srov. evropeismus **Č** vylít dítě i s vaničkou, **A** to throw the baby out with the bathwater, **N** das Kind mit dem Bade ausschütten) anebo těsné symbiózy jazyků a jejich vzájemného ovlivňování (srov. germanismus **Č** je mi to buřt, **N** das ist mir Wurst). Často tu jde o motivaci společně převzatou z antické mytologie (např. **Č** být mezi Scyllou a Charybdou, **A** to be between Scylla and Charybdis, **N** zwischen Scylla und Charybdis sein, **F** tomber de Charybde en Scylla, **R** nachodiťsja meždu Scilloj i Charibdoj), nejčastěji však z bible (např. **Č** Kainovo znamení, **A** the mark of Cain, **N** Kainszeichen, F signe de Caïn, **R** kainova pečať).

Vítanou novinkou je, že se autoři při stylové charakteristice heslových frazémů vyhnuli překonané už tradiční dichotomii lexikálních jednotek na hovorové a obecně české, a nahradili ji méně sporným označením kolokviální. Do této vrstvy zařazují prostředky patřící do běžně mluveného jazyka, a to do jeho složky spisovné i nespisovné. Vzhledem k tomu, že pro mluvený projev je příznačná určitá volnost úzu, kdy norma nebývá tak striktně vymezena jako v projevech psaných, prezentují se kolokvialismy ne vždy jednoznačným způsobem. Rozdíly jsou zvlášť nápadné, porovnáme-li praxi prvních dvou svazků s praxí ve dvou svazcích posledních. Jestliže např. I/239 uvádí pouze spis. *jako by mu z oka vypadl* (nikoli též *jako by mu z voka vypadnul*), pak např. III/577 má už nejen *chodit s otevřenýma očima,* ale též *s votevřenejma vočima.* Jestliže např. II/216 uvádí pouze spis. *od/podle oka,* pak např. III/572 má již vedle *být na jedno oko slepý* i nespis. dubletu *bejt na jedno voko slepej,* přičemž však se na téže straně u jiného hesla *(lahodit oku)* nespis. dubleta neuvádí, přestože je rovněž hodnoceno jako kolokviální. U hesel s lexémem *oko,* kterých je v celém ČSFI okolo 230, najdeme podobných případů celou řadu (týkají se hlavně poměru podob s *o-* a *vo-*). Zdá se mi, že se autoři ve snaze o co nejadekvátnější prezentaci kolokviálních výrazů zbytečně vystavili nebezpečí možných nedůsledností. Původní praxe uvádět materiál jen v podobě spisovné (s výjimkou slangových nebo argotických frazémů, kde by spisovnost byla zjevně nepřirozená, např. *baj očko* místo *baj vočko* apod.) jeví se méně problematická. Navíc ušetří hodně místa, což není při dnešních cenách papíru zanedbatelné (srov. rostoucí stránkový rozsah jednotlivých svazků SČFI: 492 + 511 + 634 + 757).

Náročnějším uživatelům nabízí SČFI mnohem víc než jen reprezentativní soubor české frazeologie a idiomatiky. Podává i minuciózní formální popis této složité části slovní zásoby, doplněný slovotvornou a sémantickou klasifikací frazémů jako vyhraněně strukturovaného celku. Teoreticky zaměřené partie Slovníku jsou dílem Františka Čermáka, který byl spiritus agens i movens celého náročného projektu. Jeho oddíly o přirovnáních (I, 463-492) a o frazémech a idiomech verbálních (IV, 597-630) mají klíčový význam. SČFI se tak přiřadil k dílům, která jsou trvalou pýchou české jazykovědy.

Ivan Lutterer

Pozn red.
K recenzi: *baj očko* není *"spisovné",* nýbrž nikoli středočeské; na Moravě je běžné. — Ke slovníku: jeho autoři jsou - podobně jako autoři jiných současných bohemistických prací - v zajetí klamu, že jediným běžně mluveným jazykem na území České republiky je obecná čeština. Jinak by totiž slovník narostl do několikanásobného rozsahu, protože by musel uvádět např. i podoby *bét na jedno (v)oko slepé / byt ... slepy / byť ... slepý* ap. Tam, kde nejde o oblastní specifika *(bejt nalitej* není na Moravě běžné), vystačíme přece s integrující spisovnou podobou. A navíc - ušetříme místo (pokud ovšem nejsme čeští separatisté).

Profesor Miroslav Komárek sedmdesátiletý

(interview s prof. Komárkem u příležitosti jeho významného životního jubilea)

Pane profesore, čím byste začal vyprávění příběhu "Jak jsem se stal lingvistou"?

Asi bych začal svými posledními lety na olomouckém Slovanském gymnáziu. Bylo to už za tzv. Protektorátu, měli jsme 10 až 12 hodin týdně němčiny a německého vyučování, dějiny české literatury byly z vyučování vyloučeny. Profesorský sbor Slovanského gymnázia byl velmi solidní - mezi mé učitele patřil např. Oldřich Králík, pozdější profesor české literatury na Palackého univerzitě. A učil mě také Antonín Máti - měl jsem ho nějakou dobu na latinu a hlavně na češtinu. Prof. Máti, žák Oldřicha Hujera, byl dobrý znalec indoevropského srovnávacího jazykozpytu - však také brzy po roce 1945 přešel do etymologického oddělení Slovanského ústavu v Brně. A ten pan profesor Máti, když už nemohl v hodinách češtiny probírat dějiny české literatury, četl nám na pokračování části z práce Jana Mukařovského Máchův Máj. Tak jsem potkal prvého strukturalistu. Prof. Máti viděl můj zájem a přivedl mě k Hujerovu Úvodu do dějin jazyka českého, ke sborníku Čtení o jazyce a poezii (se studií Mathesiovou), u něho jsem také poprvé uviděl šedé svazky Travaux du Cercle linguistique de Prague. Mukařovský pak byl mou oblíbenou četbou v celém dvouletí mého totálního nasazení - až do roku 1945. Na prof. Mátla vzpomínám rád a vděčně. Škoda že nesplnil, co od něho bylo možno očekávat při jeho nadání a hlubokém vzdělání.

Mukařovský byl pro mne velkou autoritou i v prvních letech poválečných, kdy jsem měl možnost navštěvovat jeho přednášky na pražské filozofické fakultě. (Myslím dokonce, že to byla osobnost Mukařovského, která rozhodla, že jsem v r. 1945 zvolil ke studiu pražskou filozofickou fakultu.) Byl jsem tehdy přesvědčen - jistě jeho vlivem -, že budu studovat estetiku. Příklad Mukařovského mně však ukazoval, že k estetice se mohu dostat jen skrze lingvistiku, a proto jsem se snažil proniknout i do ní. Nakonec mě lingvistika přetáhla na svou stranu.

Co jste tehdy z Mukařovského pochopil?

Když se dívám nazpět, myslím, že jsem kupodivu pochopil dost. Prokousával jsem se jeho tehdy dvousvazkou knihou velmi usilovně a neomezoval jsem se jen na něho: Přečetl jsem tehdy i Škłovského Teorii prózy, pokusil jsem se o Hegela, jehož vybrané spisy tehdy vyšly v českém překladu. A jak jsem už říkal, prostudoval jsem důkladně i celý sborník Čtení o jazyce a poezii. Mé štěstí bylo, že všechny tyto práce se navzájem podporovaly.

V dobách univerzitních jste měl vícero dobrých učitelů.

Nepřestanu vděčně vzpomínat na prof. Šmilauera, do jehož novočeského semináře jsem se zapsal v prvním semestru a jehož Novočeskou skladbu jsem jako přednášku vyslechl (a také si pečlivě zaznamenal a odkolokvoval) ještě před jejím knižním vydáním.

Vážil jsem si ho jako jazykovědce, ale také jako výborného učitele a laskavého, čestného člověka. U B. Havránka, obávaného a přísného, jsem úspěšně vykonal první státní zkoušku z ruštiny, ale více jsem se s ním sblížil až hodně pozdě, když jsem už dávno pracoval na vysoké škole, spolupracovali jsme s ním na některých úkolech (zvl. na nikdy nevydané, třebaže už hotové nové Československé vlastivědě, pak v gramatické komisi Mezinárodního komitétu slavistů atd.). Havránek byl velká osobnost, ve styku s ním se člověk vždy cítil jako žák. Velmi jsem si pak vážil toho, že byl oponentem při mé habilitaci. Uvedu ještě dalšího slavistu - Karla Horálka. Působil na mne svým širokým vzděláním jazykovědným, ale také filozofickým a estetickým, otevřel mi už v době mých olomouckých studií cestu k Jakobsonovi a k historické fonologii. Říká se, že nebyl dobrý učitel. Má zkušenost je jiná: naučil hodně toho, kdo o to stál.

Kterýsi lingvista prohlásil, že Olomouc je pro něj především prof. Komárek. A prof. Komárek je pro něj především morfologie. Vzpomínáte si na první slova, která jste (možná už v dětství) nemilosrdně podrobil funkčně a formálně morfologické analýze? A jak vůbec vznikl mezi studenty tak oblíbený pojem konektém?

Vzpomínám si dobře, že už jako pětiletého předškoláka mě velmi zaujaly otázky morfémové segmentace. Trápilo mě, že nevím, co je **listuší**, *o kterém se v lidové písni mluví v souvislosti s malinami, a že nedovedu plně pochopit přívlastek, který tam má toto "substantivum" ve spojení* **listuší rokého** *(je to přece od substantiva* **rok**?). *Tak to byl asi první impuls k mým pozdějším morfologickým zájmům. A teď vážně: termín konektém (a další termíny s ním spjaté: konekt, alokonekt) jsem si vymyslil, abych se vyhnul termínu N.Trubeckého "spojovací morfém". Vycházel jsem při tom z názoru, že morfém je znak, tj. nositel významu, kdežto konektém primárně znak není (primárně je to jen technický prostředek spojování morfémů).*

Na stránkách Slova a slovesnosti se v 50. letech odehrála proslulá bitva o pojetí slovních druhů. V jaké atmosféře tehdy probíhala? Poznamenala Vás nějak?

Máte asi na mysli mou polemiku s kritikou, kterou věnoval F. Trávníček mému článku o predikativech (kategorii stavu) v češtině. To víte, že jsem asi týden po přečtení kritiky byl smutný, ale pak se mi to v hlavě rozleželo a přišel jsem na to, proč akad. Trávníček nemá pravdu. A podařilo se mi ukázat - což mělo tehdy širší význam -, že výklad jazyka nelze zakládat na povrchních a pseudomarxistických frázích. Diskuse mě nejen nepoznamenala, nýbrž spíše mi pomohla.

Olomouc a prof. Komárek - to ovšem není jen morfologie, popř. morfonologie, a synchronně strukturní popis tohoto jazykového plánu. Byly doby, kdy v centru Vaší pozornosti byl spíše diachronní přístup k jazyku.

Představa, že existují doby, kdy v centru mé pozornosti byla diachronie jazyka, vychází z toho, že od konce 50. let až do let šedesátých vyšlo třikrát mé Hláskosloví jako první svazek Historické mluvnice české, že s mými poznámkami a obsáhlým doslovem

vyšla reedice 1. dílu Gebauerovy Historické mluvnice. Můj zájem o diachronii však nikdy neustal - ve sbornících i v časopisech vyšla řada mých článků o české a slovanské diachronní fonologii a morfologii a vyšla také rozsáhlá stať o jazykové stránce RKZ (to je také historie!). Vznikly i dvě syntetické studie o fonologickém a morfologickém vývoji českého jazyka, které byly určeny pro nikdy nevydanou novou Čs. vlastivědu a které jsem nakonec publikoval jen jako skripta. A k historické fonologii češtiny se nyní chci vrátit.

Jak známo, nevyhýbal jste se ani ediční činnosti.

Zúčastnil jsem se především edicí literárních textů obrozenských, Klácelových dopisů Luděnce, tj. B. Němcové, Jungmannových překladů a Klicperových dramat. Jinak byly mé edice novějších českých textů víceméně náhodné: Mahen, Šalda. Ediční práce byla tedy pro mne okrajová, ale dovedu ocenit její význam pro mé poznání vývoje jazyka.

V 70. letech jste byl jednou z vůdčích osobností při přípravě vědecké synchronní mluvnice češtiny. Bylo tehdy obtížné prosadit nový pohled na jazyk?

Prosadit nový, neobvyklý pohled na jazyk v české mluvnici nebylo lehké, ale ještě těžší bylo překonat některé zbytečné překážky osobního rázu. A všechny překážky se překonat stejně nepodařilo. Nová Mluvnice češtiny, která měla být napsána na základě původní koncepce, předložené r. 1975 gramatické komisi Mezinárodního komitétu slavistů jako materiál k diskusi, je dílo po mnoha stránkách kompromisní.

Studenti Vás vnímají jako stoupence a zastánce strukturálního přístupu k jazyku. Považujete se Vy sám za představitele strukturalismu? A jak se stavíte k tzv. poststrukturalismu?

Neřekl bych, že považuji sám sebe za představitele strukturalismu, nejsem tak neskromný. Vyšel jsem ovšem ze strukturalismu a přiznám se, že jsem byl poctěn, když mě prof. J. Vachek zařadil do své publikace The Linguistic School of Prague. Sám pokládám strukturalismus za historický fenomen, který má svůj počátek a konec: název strukturalismus jako označení směru má smysl jen tehdy, když skutečně diferencuje - ale tento smysl se ztrácí v době, kdy se strukturální přístup k jazyku stává všeobecným majetkem lingvistiky. Tak je tomu dnes. Myslím, že jsme všichni v období poststrukturalistickém, ať se nám to líbí nebo ne.

Za totalitní doby jste obhajoval některé myšlenky jazykovědného strukturalismu proti "zlobivým nactiutrhačům jeho". Jako obratný tah se jeví to,že jste bojoval jejich vlastními zbraněmi (dialektika, samopohyb, boj protikladů...).

Nezbývalo nic jiného. Ale nemyslím, že bych musel, kromě některých termínů a dobově motivovaných citací, něco na svých tehdejších formulacích měnit. Svým přesvědčením jsem dialektik, a dialektika byla již dávno před marxismem.

"Linguista sum et linguistici nihil a me alienum puto," prohlásil kdysi Roman Jakobson. Kdy a kde jste se poprvé setkal s jeho jménem? Znal jste jej i osobně?

Jakobsonovo jméno i názory jsem samozřejmě znal už jako student. Seznámil jsem se s ním osobně někdy před rokem 1958, kdy jsem mu byl představen prof. Horálkem. Od té doby jsem se s ním setkal několikrát - na konferencích a sjezdech. Velmi jsem si vždy cenil pozornosti, kterou mé práci tento velký lingvista věnoval.

Jak dál v lingvistice? Jazyk je prý již jen "vyčerpané ložisko uhlí".

Nejsem přesvědčen o tom, že by jazyk byl pro lingvistickou vědu vyčerpaný. Stále zůstává mnoho bílých míst na jeho mapě, míst, která je třeba zaplnit. A neplatí to jen o obecné lingvistice, ale také o lingvistice konkrétních jazyků, jak synchronní, tak diachronní. Jsme bohemisté, a proto si upřímně odpovězme: víme už všechno, co je dostupné, např. o vývoji české kvantity, o češtině humanistické a barokní, o podmínkách vývoje normy v češtině současné, o češtině, které se říká hovorová nebo obecná, o stavbě textu a rozdílech mezi texty mluvenými a psanými, atd.? Asi ne!

Pane profesore, děkuji Vám za ochotu a trpělivost, s nimiž jste odpovídal na mé otázky, a přeji Vám do dalších let mnoho dobrého.

Božena Bednaříková

Redakce *Češtiny doma a ve světě* se ke gratulaci připojuje a jako symbolický dárek přetiskuje aspoň drobnou ukázku z ležérně a upřímně psaných memoárů jubilantova jmenovce a přítele, výtvarníka **Vladimíra Komárka.** Kniha, která se na pultech objevila letos, vyšla s vročením 1993 v nakladatelství PRIMUS a jmenuje se **Pojednání o mé radostné cestě od kolébky ke krematoriu aneb od puberty ke klimakteriu.** Účastníci Šrámkovy Sobotky znají nejspíš autora osobně.

Tenkrát jsem taky posílal grafiku do Holandska. Pan celník to prohlíží a povídá, jestli je to malovaný. Já na to, že né, že je to tisknutý. A von zas, kdo jako to dělal, jestli to náhodou není umění, umění se vyvážet nesmí. Tak jsem mu řek, že jsem to dělal já sám. Rozzářil se a povídá: "Vopravdu? Ukažte mi občanský průkaz!" Když jsem mu ho ukázal, spokojeně pokýval hlavou a povídá: "V tom případě to můžete poslat, protože to umění není." Byl jsem potěšen a on taky. Mezi dveřma se mi ještě omlouval: "To víte, musíme být přísný."

V minulém čísle jsme zvali naše čtenáře do Kruhu přátel českého jazyka. Předběžný program podzimního běhu 1994 ohlašuje tyto podvečery:

5.10. Jiří Hraše: Voiceband E.F.Buriana
12.10. Jiří Rejzek: Lidová etymologie v češtině
19.10. Alena Morávková: Překlad dramatu jako specifikum
26.10. Jakub Krč a spol.: Postilla Damascena Marka
2.11. **Kulatý stůl: Jsou dnes ohroženy vydávané texty?** (Olga Castielliová, Milada Chlíbcová, Jan Šulc)
9.11. Dušan Šlosar (Brno): Kralická bible
16.11. Josef Vintr (Vídeň): Bible Svatováclavská
23.11. **Jazyková poradna, zejména k tvarosloví** (Milan Jelínek - Brno, Miroslav Komárek - Olomouc)
30.11. Klára Buzássyová (Bratislava): Niektoré aspekty prekladu Vančurovho Rozmarného léta do slovenčiny
7.12. Helena Chýlová (Plzeň): Jazyk kramářské písně na Plzeňsku
14.12. Ivana Bozděchová: O manažerské hantýrce

Nezapomněli jste? Hlavní budova FF UK v Praze, středy, vždy od osmnácti v osmnáctce.

... a na závěr křížovka

Víte, že v roce 1926 (dokončení v tajence)? — Legenda:

Vodorovně - A: střecha; epocha; surovina; oblak **B:** zemanské sídlo; poplatek; literární útvar; portugalsky "svatý"; slovensky "velbloud" **C:** čínský politik; tnutí; **šroub**; lesní zvíře; tenisový úder; časový úsek **D:** symetrála; soustava náboženských obřadů; dívčí jméno; půdorysný obraz území; česká řeka; planeta; shluk lidí **E:** zelenina; **1. část tajenky F:** opomenutí (práv.); zkratka Mezinárodní silniční dopravy; pěvecké těleso; ochrana zboží; část těla; umělecký sloh **G:** medikament; čin; tísňové volání; spojka; hrůza; fyzikální veličina; usazenina; kus ledu **H:** německá řeka; popravčí; tenisový úder; feudální statek; tímto způsobem; papoušek; druh psa **I:** latinsky "tak"; opar; set; vražda; rodový znak; shon **J:** katalánský malíř; **2. část tajenky;** kaz **K:** tělocvičný úkon; Semita; řecké písmeno; sklouznutí

Svisle - 1: polské město **2:** jednotka významu **3:** temnota; nervová porucha; Hebrejec **4:** pytel; oficiální zkratka Jihoafrické republiky; baskická organizace **5: 3. část tajenky;** doslovný překlad **6:** zkratka jednoho z Rukopisů; sokolská slavnost; příslovce místa; italský člen **7:** kyselá tekutina; část rostliny; citoslovce **8:** šelma; španělská řeka; neodborník **9:** předložka; architektonická ozdoba; borovice **10:** velikán; bílé kněžské roucho; rypadlo **11:** německy "strom"; francouzský spisovatel; číslovka **12:** ženský hlas; švýcarská řeka; německy "bochník" **13:** pohodný; ovoce; ruské město **14:** polská řeka; polední jídlo; mužské jméno **15:** řecký bůh stád; údiv; anglicky "výlet" **16:** starořímský peníz; výzva; slovenské město **17:** zápas (slang.); kanadský zpěvák; sušenka **18:** anglicky "místnost"; ňadra; zakončení verše **19:** nechť; městská zeleň; ohniště; osobní zájmeno **20:** bývalý fotbalový internacionál; lihovina z rýže **21:** obec; bol; instinkt **22:** anglická spojka; srknutí; části nádob **23:** souzvuk **24:** exkrement

Jiří Rejzek

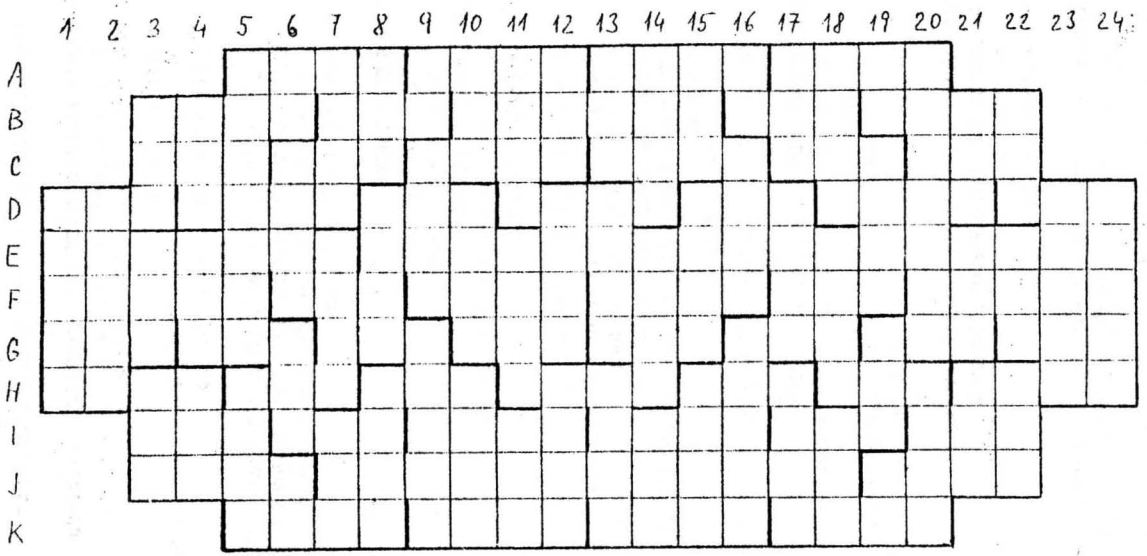
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K

čeština doma a ve světě
2/94

PRO LINGUA BOHEMICA - o nadaci a jejích příznivcích 67

Téma čísla: AMERIKA A ČEŠTINA z podhledu i nadhledu 69
Dva dopisy českých emigrantů 69
Zem, v níž česky mluvit smím (K. Kučera) 73
Čechoameričtina
aneb Něco málo o českém jazyku tam za vodou (E. Holas) 73
Česko-anglická pravopisná pohádka 74
Kde domov můj (K. Kučera) 78
Výuka češtiny ve Spojených státech (Ch. Townsend) 79
Čeština ve světě popelkou - byla, jest a bude? (I. Bozděchová) 80
... a pro změnu: Američan v Čechách (zek, man) 81
Bestseller: proč? (J. Šimandl) 82

ČEŠTINA EKOLOGICKÁ
Bio-eko-slovníček (rbl, jši) 91
Ekologický výkliz (man) 93
ZAHLÉDNUTO, PŘEČTENO
Jak blufovat ve veřejných projevech (am) 94
(Pre)destinace (jih) 95

seděl sem na tý skále... (Petr Mareš) 96
Slova, jimiž čeština pronikla do světa: pantáta a koláče (K. Kučera) 98
Angličtina, čeština a infinitiv (pm) 98
Požadavky mimo mísu (jih, ndl) 99
Míle, stopy a palce, barely, bušly a libry (O. Uličný) 100
KOMUNIKUJEME
Umějí naši tlumočníci dobře česky? (I. Čeňková) 101
Kurs pozitivní komunikace 2 (I. Nebeská, J. Šlédrová) 104
Komunikujeme po telefonu (man) 108
O ČEM PŘEMÝŠLEJÍ STUDENTI BOHEMISTIKY
Co se všechno neskrývá ve stínu Sierry Blanky (Z. Groschupová) 109
Trampský (?) pravopis
aneb K pravopisné normě časopisu Slunce (A. Kaňka) 109
Bylo-nebylo aneb Perevod (Š. Prušová) 113

ESEJ Metaforické portréty jazyka (S. Čmejrková) 114
SOKOLŮM KE SLETU (A O SLETU) (J. Šimandl)
Miroslav Tyrš 117
Dva sletové ohlasy 122

RECENZE Jazyk v literárním díle a ve filmu (I. Nebeská) 123
Slovník české frazeologie a idiomatiky (I. Lutterer) 124

INTERVIEW Profesor Miroslav Komárek sedmdesátiletý (B. Bednaříková) 126

POZVÁNÍ do Kruhu přátel českého jazyka 130
... a na závěr křížovka (J. Rejzek) 130